

"תיקנו מזונותיה תחת מעשה ידיה" וכו'

כתובות דף מ"ז:

הרב אילן מורבסקי

חכמים תיקנו לאישה תחת בעלה זכויות וחובות, ותלאון אלו באלו: תיקנו מזונות תחת מעשה ידיה, פרקונה תחת פירותיה וקבורתה תחת כתובתה. יש לעיין אם כל אחד מזוגות התקנות הנ"ל הוא בעצם תקנה אחת, או שמא שתי תקנות, או אולי שלוש תקנות. ובקצת פירוט: תקנה אחת – כלומר, האחת היא התקנה העיקרית, אלא שע"מ להוציאה לפועל בתכלית שלמותה, ראו חכמים לתקן תקנה נגדית, שתסייע כאמצעי לתכלית זו. ולדוגמא: פרקונה עיקר ופירות לבעל, דאם לא כן, ממנע ולא פריק; מזוני עיקר ומעשה ידיה לבעל משום איבת מזונות, שכל יום יטריחה לבי"ד במזונות (וזוהי דעת רוב הראשונים). או שמא שתי תקנות הן – כלומר, האחת היא התקנה העיקרית, אלא שקיומה המחודש הפר את איזון הזכויות, כך שנוצרה סיבה לתקן גם לטובת הזולת. ולדוגמא: אם נאמר שפירות עיקר, על כורחנו, שתיקנו פרקונה, כדי שלא תיווצר איבה של קטטה. ואולי גם מזוני עיקר ומעשה ידיה משום איבה של קטטה (והיא דעת הרשב"ם). או אולי שלוש תקנות המה – כלומר, לכל אחת משתייהן טעם מספיק בפני עצמה, אלא שחכמים ראו לתקן תקנה שלישית והיא להכפיף את שתי התקנות זו לזו (והיא דעת הרמב"ם).

תמצית סעיפי המאמר

- א. הצבת השאלה: מה טעם ומהו גדר התלות שקבעו חכמים בתקנותיהם בברייתא – תיקנו מעשה ידיה תחת מזונות, ופירקונה תחת פירות, וקבורתה תחת כתובתה (=ירושת נדונייתה)?
- ב. אפשר שהברייתא באה להשמיענו שאין האישה יכולה לומר "איני ניזונת ואיני עושה" (לריש לקיש).
- ג. אפשר שהברייתא באה להשמיענו מילתא בטעמא, שזכויות הבעל בפירות, במעשה ידיה ובירושתה הן מלאות, בניגוד למחשבה שהיינו שומרים תוצרותיה אלו במידת מה לטובת האישה.
- ד. לדעת הרשב"ם – באה הברייתא ללמדנו את עיקריות תקנת פירות ומזונות, וממילא את יכולת האיש לומר 'איני נוטל פירות ואיני פודך', ואת יכולת האישה לומר "איני ניזונת ואיני עושה".
- ה. לרוב הראשונים – באה הברייתא ללמדנו אם אפשרית הפקעת זכות הזולת על ידי ויתור על זכות בן הזוג עצמו, ביחס לכל אחת משלושת זוגות התקנות, ושאפשרות ההפקעה היחידה היא: "איני ניזונת ואיני עושה".
- ו. נראה שכלל הברייתא בעצם מפורש במשנה בראש פרק אלמנה ניזונת, ומובנו: כאשר יש חיוב במזונות, יש זכות במעשה ידיה, וכשאין זכות בירושתה אין חיוב בקבורתה.
- ז. לכאורה פרקונה תחת פירות כתוב במשנה בדף מ"ו: ומבואר בגמרא שתקנת פירות היא בשביל תקנת פרקונה, שאם לא כן הבעל "מימנע ולא פריק".

- ח. ארוס אינו יורש הנדוניה, ועל כן אינו חייב בקבורת ארוסתו, אף שמרוויח כביכול בזה שאינו משלם עיקר כתובה.
- ט. כולה חדא תקנתא. תכלית התקנות היא טובת וזכות האישה, ולשם כך תיקנו זכויות לבעל, כאמצעי לכך שזכויותיה יהיו שלמות. ממילא, ככלל, קיום או העדר זכותה הוא סיבה לקיום או העדר זכותו; ולאידך גיסא, קיום או העדר זכותו הוא סימן לקיום או העדר זכותה. מזוני עיקר, ומעשה ידיה משום איבת מזונות, שלא יטריחה כל יום לבי"ד במזונות; ופרקונה עיקר, ופירות משום "מימנע ולא פריק".
- י. לדעת הר"ף – החיוב בפרקונה הוא עד הגירושין, וזו הסיבה שזכאי בפירות עד אז. לדעת הר"ן (לר"ל), נתן עיניו לגרשה – בכתבת הגט איבד זכות פירות, וסימן הוא שכבר אין חיוב בפרקונה.
- יא. מעשה דתורתנית; נתן עיניו לגרשה – איבד זכויותיו, וממילא סימן הוא שאיבדה זכויותיה.
- יב. לדעת הרשב"א – היבס, כיון שאינו חייב בפרקונה, לכן אינו זכאי בפירות.
- יג. מורדת, באובדן כתובתה מאבדת זכויותיה, וממילא איבד הבעל זכויותיו, פרט לירושה דאורייתא.
- יד. לדעת הרשב"א בב"ש – המורדת אמנם מאבדת זכויותיה, אבל הבעל לא איבד זכויותיו.
- טו. לדעת הבית יעקב – מורד מאבד זכויותיו, אך לא האישה.
- טז. לדעת הר"ן – יבס אוכל פירות, אף שאינו חייב בפרקונה.
- יז. כאשר יש לבעל זכות בירושתה, במעשה ידיה ובפירות, אף שבפועל אין זוכה בדבר, לא איבדה זכויותיה.
- יח. לדעת הרשב"ם – פירות עיקר, אלא שסיבב לתקן פרקונה (משום איבת קטטה), ולכן יכול לומר 'איני נוטל פירות ואיני פודך'. ויתכן שלדעתו כל התקנות השניות אינן אמצעי אלא מסובבות. ומזוני עיקר, ומעשה ידיה משום איבה, דהיינו איבת קטטה.
- יט. לדעת הרמב"ם – שלוש תקנות המה (חת"ס): חיוביו, זכויותיו, ועוד תיקנו חכמים מעשה ידיה כנגד מזונותיה וכו', ולכן יכולה לומר איני נזונת ואיני עושה. וצ"ע למה תיקנו לתלות פרקונה תחת פירות וירושתה תחת כתובתה, ולא הניחו לתקנות עצמאיות.
- כ. לרמב"ם – מזונות דאורייתא, תוכנן שעבוד על הפעולה לזון, ומשום תקנת חכמים דמעשה ידיה תחת מזונות, נחשבים מזוני כתנאי כתובה וקבלו צביון של חיוב ממוני הגורר שעבוד נכסים (על פי הסמ"ע).
- כא. לרמב"ם – ע"י תקנת חכמים דמעשה ידיה כנגד מזונות, נחשבים המזונות תנאי כתובה – לעניין תנאי כתובה ככתובה, נ"מ למוחלת שמחלה אף מזונות נשואה (ע"פ האור שמח). לרא"ש ולר"ן, תקנות הבריתא: מזונות תחת מעשה ידיה וכו', אינן בכלל תנאי כתובה, וכן נראה ברש"י, ואין כן דעת הרמב"ם.
- כב. עלה בידיו...

א. המשנה בכתובות¹ עוסקת בהבדלים שבין זכויות וחובות האב כלפי בתו, לבין זכויות וחובות הבעל כלפי אשתו, ואומרת: "נשאת – יתר עליו הבעל שאוכל פירות בחייה וחייב במזונותיה ובפרקונה וקבורתה".

¹ דף מ"ו:

ובגמרא²: "תנו רבנן תיקנו מזונותיה תחת מעשה ידיה וקבורתה תחת כתובתה (כלומר תחת הנדוניה שהכניסה לו והיא כתובה בשטר הכתובה, והוא יורשה לאחר מותה. רש"י³), לפיכך בעל אוכל פירות". ותממה הגמרא: "פירות מאן דכר שמייחו? חסורי מחסרה והכי קתני: תיקנו מזונותיה תחת מעשה ידיה ופירקונה תחת פירות וקבורתה תחת כתובתה, לפיכך בעל אוכל פירות". שואלת הגמרא: "מאי לפיכך? מהו דתימא מיכל לא נכלינהו, אנוחי ננחינהו (עד שלא יהא לו במה להתפרנס ואז יקחם. תוס'") דאם כן מימנע ולא פריק (פירוש: אם יאכל את הפירות – לא יהיה לו במה לפורקה, או שלא ירצה לפורקה כי יאמר 'פדי עצמך בכסף פירותיך'), קמ"ל דהא עדיפא זימנין דלא מלו ופריק לה מדידיה" (פעמים ששווי הפירות נמוך מהסכום הדרוש לשחררה, וע"כ ניתן לו לאכול אותם כך שילך ויוציא מכיסו כמה שנצרך).

עוד שואלת הגמרא: "ואיפוך אנא" (אולי תיקנו מזונות תחת פירות ופרקונה תחת מעשה ידיה, ונפקא מינה דאי אמרה איני ניזונית ואיני עושה לא כלום קאמרה. רש"י⁴), ומתרצת: "תיקנו מצוי למצוי ושאינו מצוי לשאינו מצוי" (מזונות ומעשה ידיה מצוין, אך שבויה ואישה שיש לה נכסי מלוג לא שכיחי. רש"י⁵).

ובתוד"ה "רצה"⁷: "פירות ופרקון מצויין יותר מכתובה וקבורה לפי שאלו אינם אלא פעם אחת כל ימיה, אבל פירות ופרקון אפשר להיות כמה פעמים". ובפירושם לשיטת רש"י שם, שסובר שתיקנו בכל אופן רק חד פדיון לבעל ולא יותר, כתבו שפירות ופרקון אינו שכיח אבל קבורה חשיבא מצוי לפי שהנשים ממהרות למות מן האנשים כדאמר בירושלמי (וכן פתובה מצוי). עד כאן מהלך הגמרא.

והנה, יש להתעורר ולשאול מאי קמ"ל הברייתא (והגמרא המביאתה) "תיקנו מזונותיה תחת מעשה ידיה ופירקונה תחת פירות וקבורתה תחת כתובתה", וכי לא ידענו הני תלת חיובים ותלת זכויות של הבעל ביחש לאשתו? הלא מפורטים המה במשנת דף מ"ו: ובעוד משניות טובא!⁸. וכי באה הברייתא לומר שטעם תקנת זכויותיה הוא מסובב מתקנת זכויותיו (שכן מבואר לקמן דף נ"ח: שמשמעות הלשון "תיקנו מזונות תחת מעשה ידיה" היא שמעשה ידיה עיקר)? אף אם נאמר שכן האמת, מה הנפקא מינה? שהרי פשוט שאין הברייתא מספרת לנו את המניע לתקנת זכויותיה בלא שיש נ"מ, וכמשמעות לשון הברייתא: "תיקנו" וכו', משמע שתיקנו וחידשו כאן דבר מה.

ב. רש"י כתב⁵: "מזונות תחת פירות ופרקונה תחת מעשה ידיה, ונפקא מינה דאי אמרה איני ניזונית ואיני עושה לא כלום קאמרה", ומשמע שזה חידוש הברייתא – שיכולה להפקיע מעשה ידיה מבעלה באומרה "איני ניזונית ואיני עושה"⁹. אלא שזו אכן דעת רב הונא אמר רב¹⁰, וכך נפסק גם לקמן¹¹, אבל דעת

² דף מ"ז:

³ שם ד"ה "תחת כתובתה"; ריש תוד"ה "שאיין", לקמן דף נ"ג.

⁴ ד"ה "אנוחי". ועי' ריטב"א (יוזכר להלן אות ג').

⁵ ד"ה "ואיפוך אנא".

⁶ שם בסוף הדיבור.

⁷ דף נ"ב.

⁸ כגון עניין מעשה ידיה במשנת נ"ט: ומשנת ס"ד: היותו יורשה במשנת פ"ג. "ואם מתה יורשה", ומשנת ס"ה: "וירושתה" (עי' ש"ש רש"י ותוס'), משנת מ"ו: (עי' ש"ש רש"י ד"ה "בחייה" וד"ה "יתר") ומשניות ב"ב ק"ח. וקנ"ח. קבורתה במשנת צ"ה: (ועי' ש"ש רש"י ותוס'), מזונותיה במשניות ס"ד: עי'. ונ"ז. פרקונה במשנת נ"א. ופירות במשניות ע"ט, ע"ט: ופ"ג.

⁹ עי' דף פ"ג. תוד"ה "כדרב כהנא".

ריש לקיש שם¹² אינה כן: "ופליגא דריש לקיש דאמר ריש לקיש כו' מתוך שיכול לכופה למעשה ידיה", וכן רבי יוסי בר חנינא, מסקי תוד"ה "רב הונא"¹³ שפליג אר"ה, שכן ס"ל שמורדת ממלאכה שמה מורדת. ולא נזכר בשום מקום בגמרא שברייטא ד"תקנו מזונות תחת מעשה ידיה" לא אזלא כר"ל או שתיובתא מינה על ר"ל, ואם כן כיצד לומד ר"ל (ורייב"ח, לתוס' הנ"ל) ברייתא זו¹⁴?

והנה בתוד"ה "תיקנו"² כתבו: "תיקנו מזונות תחת מעשה ידיה – בפ' אע"פ¹² דקאמר רב הונא יכולה אשה שתאמר לבעלה איני ניזונת ואיני עושה קסבר כי תקינו רבנן מזוני עיקר כו' ופריך מהכא ומשני אימא תקנו מעשה ידיה תחת מזונות. והשתא ריש לקיש דפליג עליה התם ואמר מעשה ידיה עיקר – אינו מגיה ברייתא דהכא, אלא שונה תיקנו מזונות תחת מעשה ידיה. ולכאורה לדידיה יכול הבעל לומר לאשתו צאי מעשה ידיך למזונותיך, ואע"ג דלא ספקה, כיון דקסבר דמעשה ידיה עיקר. אבל אי אפשר לומר כן כדמוכח בריש המדיר¹⁵ ובפ"ק דגיטין¹⁶ דבלא ספקה חייב לזונה¹⁷. וצ"ל דלא אמר ריש לקיש דמעשה ידיה עיקר אלא לענין שאינה יכולה לומר איני ניזונת ואיני עושה".

על פי דברי תוס' ניתן לומר, שלר"ל הברייתא אשמועין (בהיותה לא מוגהת) שאין האישה יכולה לומר "איני ניזונת ואיני עושה", לאפוקי מסברת רב הונא א"ר; שבלא הברייתא היינו עשויים לסבור שמזוני עיקר ומעשה ידיה משום איבה, כר"ה בדף נ"ח:, ושממילא יכולה לומר "איני ניזונת" כו', קמ"ל.

ג. אבל התוס' לא אמרו להדיא שזה מה שהברייתא משמיעתנו אליבא דר"ל, אלא שר"ל אינו מגיה הברייתא. זאת ועוד – הסברא הפשוטה היא שאינה יכולה להפקיע מעשה ידיה מבעלה, ור"ה בא לחדש שיכולה, כמו שכתבו בתוד"ה "כדרב כהנא"¹⁸, ואם כן יקשה לומר שאליבא דר"ל איצטריך ברייתא לאשמועין לאפוקי מר"ה, הלא זהו הדין הפשוט – שאינה יכולה להפקיע מעשי ידיה מבעלה!

וי"ל שהדברים מבוארים במקומם, שהרי הברייתא נקטה "לפיכך בעל אוכל פירות", ואף שנראה, לכאורה, שזהו פרט ששייך לבבא דפרקונה ופירות, ולא נוגע לעצם חידוש הברייתא: "תחת... תחת... תחת", מ"מ נראה שניתן לבאר שזהו תורף החידוש. דהיינו, שחז"ל רוצים לתקן את מעמד האישה ועל כן חייבו את הבעל במזונותיה, פרקונה וקבורתה, אלא שבלא שנתקן זכויות לבעל, הרי אף שבעל כרחו מיתזנא עשויה להתפתח איבה¹², איבת מזונות, שלא יזונה כדבעי, וישייך איבה אפילו היכא דקא מיתזנא

¹⁰ דף נ"ח; דף פ"ג. ועוד.

¹¹ דף ק"ז:

¹² דף נ"ח:

¹³ דף ס"ג. ולא כדעת הר"ן שם ובדפוס כ"ג: וכ"ד. בדפי הר"ף.

¹⁴ אמנם לדעת הגר"א (אה"ע סי' פ"א ס"ק ב') היא שר"ל מודה לר"ה, ופליג רק ביחס ליכולתה להפקיע מידי מותר מעשה ידיה באומרה "איני נוטלת מעה כסף ואיני נותנת מעשה ידי".

¹⁵ דף ע':

¹⁶ דף י"ב.

¹⁷ צ"ע מדוע לא נימא דהגמרא דריש המדיר ודגיטין אזלו דלא כריש לקיש, והיה זה כשיטת ההלכה. זאת ועוד שהר"ן ריש פרק המדיר, כדי לתרץ שיטת הרמב"ם, הגדיל לומר שהגמרא שם אזלא דלא כהלכתא, שסוברת שאין קונמות חשובין קדושת הגוף, ולכן אין קונמות מפקיעין מידי שעבוד, בעוד שההלכה היא שקונמות מפקיעין מידי שעבוד (התם בשעבודו לזונה איירי).

¹⁸ דף פ"ג.

בעל כרחייהו, שלא יטריחוהו כל שעה לב"ד במזונות¹⁹. על כן תיקנו חכמים מעשה ידיה, פירות וכתובה (ירושת הנדוניא – נכסי צאן ברזל) לבעל, וכדיבארה הגמרא "תיקנו מצוי למצוי" וכו', באופן שמסרנו לו אמצעי לקיים את החיוב המוטל עליו. והשתא מובנת ההו"א בברייתא, כיון שכל עיקר תקנת הפירות היא בשביל פרקונה – לכן "מהו דתימא מיכל לא נכלינהו, אנוחי ננחינהו" – "עד שלא יהא לו במה להתפרנס" (תוס'), או שנקנה בפירות קרן שרק את פירותיה יאכל (ריטב"א), ועל כל פנים יהא בידו אוצר וסגולה לפדותה אם ח"ו תפול בשביה, ואם יהא צורך יוסיף הבעל. אלא ששיקול הדעת של חז"ל הנחה אותם לומר אחרת "לפיכך בעל אוכל פירות", כלומר דווקא בגלל שכל עיקר תקנת הפירות הוא בשביל פרקונה – וכדהוכיחו בתוס'²⁰ ושאר ראשונים – "הא עדיפא", כלומר שהבעל יאכל הפירות, ואף שיש בכך סיכון שאין בידו סגולה לעת מצוא, מ"מ לאידך גיסא אחריותו לפדותה נטולת נדנדוד של "מימנע ולא פריק", בטוענו 'לכו לאוצרכם', והוא ילך ויפדנה מכספו.

ויש לומר, אף שהברייתא פירטה הו"א וקמ"ל רק ביחש לאופי תקנת הפירות, כן יש לבאר בחידושה ביחש לתקנת מעשה ידיה. דהיינו, כיון שכל עיקר תכליתה – שלא תהיה איבת מזונות²¹, יוצא שמעשה ידיה הם אמצעי לתקנת מזונותיה, ואולי נעשה א"כ אוצר וסגולה ונרשה לו להשתמש בו רק כשלא יהיה לו במה להתפרנס (כתוס' לעיל), שכן יש ודרושים מזונות מיוחדים ויקרים וכו'. קמ"ל שהיא גופא טובת תקנת המזונות, שהבעל יאכל את מעשה ידיה, ואף שיש חיסרון בהעדר קרן, בכל אופן אחריות הבעל לזונה ברורה, היות ומסרנו לו באופן מלא את רווחי מעשה ידיה (וצ"ע לבאר הו"א וקמ"ל כעין הנ"ל ביחס לירושתה וקבורתה). ונסכם לדרך זו, שהברייתא אשמועינן הלכות פרטיות בזכויות הבעל של פירות ומעשה ידיה, שזכותו בהם מליאה היות וכך עדיף לטובת התקנה העיקרית שהיא זכויות האישה במזונות ובפרקונה²².

ד. כל זאת ביחש לדעת ר"ל, אבל דעת ר"ה היא שיכולה אישה שתאמר לבעלה "איני ניזונת ואיני עושה", וכן נפסק בגמרא²³, וכן כתב רש"י בסוגיין – שזו הנפקא מינה מדברי הברייתא ובוזה הגמרא עוסקת: "ואיפוך אנא – מזונות תחת פירות, ופרקונה תחת מעשה ידיה, ונפקא מינה דאי אמרה איני ניזונת ואיני עושה לא כלום קאמרה". ואם כן יש לומר שזה כל עיקר חידוש הברייתא, והכי נמי יכולה אישה שתאמר לבעלה 'איני נפדית ואיני נותנת פירות', 'איני נקברת' (על ידך) ואיני נותנת כתובה (ירושת הנדוניא). אבל בתוד"ה "זימנין"²⁴ ובעוד ראשונים הוכיחו, שאף שפרקונה עיקר – כמשמעות הגמרא מ"ז. ומ"ז: – בכל זאת אינה יכולה לומר 'איני נפדית' כו', והטעימו זאת באופנים שונים²⁵. אם כן, מאי קמ"ל בהא דפרקונה תחת פירות וקבורתה תחת כתובתה?

¹⁹ תוד"ה "משום איבה", דף מ"ז.

²⁰ תוד"ה "זימנין", דף מ"ז.

²¹ כגמרא דף נ"ח:

²² אף שדברינו כעת הם לריש לקיש, מ"מ ניתן לבאר כן גם אליבא דר"ה, ועיי' להלן אות ט'.

²³ דף ק"ז: ועיי' רעק"א בד"ח במערכה חמישה עשר על "מקדיש מעשה ידי אשתו" (כתובות דף נ"ח:), יובא להלן אות י"ט), שמבאר שנפסק כר"ה ולא מטעמיה, שר"ה ס"ל שיכולה לומר "איני ניזונת ואיני עושה" אף שמזונות דרבנן, וכדמשמע בלישנה "תיקנו מזונות", אך אנן פסקינן שיכולה לומר "איני ניזונת" וכו' רק משום שסבירא לן שמזוני דאורייתא, וכפסיקת הרמב"ם. ממילא ביחס לתקנה שחייב לה מעה כסף מידי שבוע, שהוא ודאי רק מדרבנן, לא תוכל לומר "איני נוטלת מעה כסף ואיני נותנת מותר מעשה ידיה", וכדעת רבינו יונה בטור.

²⁴ עיי' להלן.

אכן הרשב"ם בב"ב²⁵ רוח אחרת עמו, וז"ל: "...כדמפרש טעמא בכתובות¹² קסבר מזוני עיקר, כלומר תחלה תקנו עיקר מזונות לאשה מן הבעל בע"כ בין תעשה בין לא תעשה, ואח"כ תקנו מלאכה תחת מזונות שלא תהיה לה איבה, וכיון דלטובתה נתכוונו לתקן לה מזונות תחלה והיא עוקרת לומר איני חפצה בתקנה זו איני חוששת למזונותיו, הרשות בידה. וכיון דעקרה תקנת המזונות, גם תקנת מלאכת ידיה לבעלה בטלה ממילא, דכיון דמזונות אין לה גם הבעל לא יטול מלאכת ידיה, והיינו נחלה הבאה לו לאדם לאחר מכאן שהמזונות עתידים לבא בכל יום. וה"ה לפירות של נכסי מלוג שתקנו חכמים לבעל פירותיה תחת פרקונה, כ"ש וכ"ש שאם אמר איני מקבל עלי תקנת פרקונה ואיני חושש בפירות נכסי מלוג שתקנו לי **דמועיל התנאי** בעודה ארוסה שעדיין לא זכה בקרקעותיה לפירות...".

וכתבו תוס'²⁶: "וקצת היה נראה לרשב"א להביא ראיה לדבריו מדתניא פ' נערה שנתפתתה² תקנו פרקונה תחת פירות, ש"מ **דפירי עיקר**, ויכול לומר כן דהא בפ' אע"פ¹² פריך אמילתא דרב הונא דהכא מהא דקתני תקנו מזונות תחת מעשה ידיה, ומשני אימא תקנו מעשה ידיה תחת מזונות".

וכן משמע קצת משמעות הגמרא בב"ב דף מ"ט וכתובות דף פ"ג: "דכתב לה דין ודברים אין לי בנכסיך... בכותב לה ועודה ארוסה וכדרב כהנא... וכדרבא... כדרב הונא אמר רב דאמר... יכולה אשה שתאמר לבעלה איני ניזונת ואיני עושה". משמע שלא רק על אפשרות ההסתלקות מזכויות למדים אנו מדברי רב, אלא שגם ע"י ויתור זה ישנה יכולת הפקעת הזכות המקבילה מן הזולת. וכשם שמפקיעה מעשה ידיה מבעלה, כך מפקיע הוא פרקונה מאשתו ע"י ויתורו על נכסי מלוג.

ותלת שמע מינה מדברי הרשב"ם: **א.** פירי עיקר; **ב.** יכול איש שיאמר לאשתו 'איני נוטל פירות ואיני פודך'; **ג.** יכול לומר כן בשעת האירוסין. ונפרט: **א.** כאמור לרוב הראשונים פרקונה עיקר, כדהוכיחו התוס'²⁷, וא"כ הרשב"ם מציע שיטה חדשה; **ב.** אף אם פירי עיקר, אכתי יש לומר שאינו יכול לומר 'איני נוטל פירות' כו'²⁸ מטעמא שלא תיטמע בין הגויים, ומשאר טעמי שאין האישה יכולה לומר כן, אף שלדעת רוב הראשונים פרקונה עיקר; **ג.** הא ד"איני ניזונת" הוא בנשואה, והיה מקום לומר שבארוסה – אף שפשוט שיכולה להסתלק מזכותה, וכן פשוט שיכולים להתנות על דעת שניהם שלא יתחייבו בפירות ובפרקונה, שכן קי"ל כרבי יהודה (כתובות נ"ו.), שבדבר שבממון תנאו קיים; – מ"מ כיון שאכתי אינה זכות בפועל, יש מקום לומר שאין ביכולתה להפקיע זכותו הכוחנית במעשה ידיה²⁹. מה שלא נוקט הרשב"ם 'איני פודך' וכו' בשעת נישואין, הוא מטעם פשוט: כיון שידו כידה וזכה ממש בפירות ובעיני קניין ע"מ להעביר לאישה, שוב אינו יכול לכפותה לקנות ולזכות בקרקע לפירותיה שיש לו. על כל פנים חידוש הוא שיוכל באירוסין לוותר על זכותו הכוחנית בנכסי מלוג ולהפקיע ממנה זכותה הכוחנית בפרקונה, כנ"ל, ומשני טעמים: **א.** יש צד לומר שדווקא היכא שמשלם מחיר של הפסד זכות בפועל שיש לו – לאחר נישואין – יכול להפקיע זכותה; **ב.** יש מקום לומר, שיכולת הפקעת זכות השני קיימת רק כשהזכות בפועל ולא במצבה הכוחני.

העולה מהאמור, שע"פ הרשב"ם י"ל שזהו עיקר חידוש הברייטא באומרה "תיקנו... תחת... תחת..." להשמיענו שמזוני ופירי הם עיקר וע"כ יכולה שתאמר "איני ניזונת" כו' ויכול לומר 'איני נוטל פירות' כו'. וצ"ע אם ניתן לבאר כעין זה גם ביחש לקבורתה תחת כתובתה.

²⁵ דף מ"ט: ד"ה "כדרב הונא".

²⁶ שם בתוד"ה "יכולה".

²⁷ ב"ב דף מ"ט: ד"ה "יכולה", וכתובות דף מ"ז. ד"ה "זימנין".

²⁸ שוב ראיתי ש"כ בהג' מהר"מ בדעת הגר"א אה"ע סי' ע"ח ס"ק ב'. נדפס בשו"ע עם רעק"א השלם.

²⁹ אמנם ראיתי במחנ"א הל' אישות, שנוקט שיכולה לומר "איני ניזונת" כו' אף באירוסין.

ה. אבל רוב הראשונים לא ס"ל הכי, וכן פסק בשו"ע³⁰: "...ואפילו אם יאמר איני פודך ולא אטול פירות אין שומעין לו אלא חייב לפדותה". ובביאור הגר"א³¹ הביא את דברי פירש"י³²: "בעל שאמר א"א לא לאכול ולא לפרוק אין שומעין לו". ובמקום אחר³³: "אם היא אומרת איני נותנת לך פירות ואיני חפצה שתפדני אם אשבה אין שומעין לה כדי שלא תתערב בין הכותים".

וברמ"א שם: "וכן בירושה וקבורה אין אחד מהם יכול לומר איני קובר ואיני יורש אלא קובר ויורש"³⁴.

ואמנם יש להתבונן בשיטת השו"ע מהו העיקר – פרקונה או פירות. ובהגהות מהרי"ם³⁵ כתב לבאר לשון השו"ע "ואפילו אם יאמר איני פודך", שכוונתו: לא מיבעי באמרה היא³⁷ אלא אף באמר הוא אין שומעין לו, אף שמלשון "פירקונה תחת פירות" משמע שפירות עיקר ולטובתו ניתקן, בכל זאת אין שומעין לו שלא תיטמע בין הגויים³⁶.

יהיה עיקר – פרקונה או פירות, מ"מ רוב הראשונים והשו"ע נוקטים שאין אחד מהם, ואף **בהסכמת שניהם**, יכול להפקיע זכות השני. וביחש לקבורתה תחת כתובתה כתבו הר"ן והרמ"א שאין אחד יכול להפקיע זכות השני, ואם כן הדרא קושיין לדוכתא, מה באה הברייטא לחדש לנו, ואף שביחש לבבא קמייטא י"ל כנ"ל, שחידשה שיכולה לומר "איני ניזונת" כו' ולהפקיע מיניה את זכותו במעשה ידיה, מ"מ ביחש לתרי בבי בתראי קשיא!

ויש לומר, שהברייטא אתא לאשמועינן שאינה יכולה לומר 'איני נפדית' כו' 'איני נקברת' כו', ואף שפרקונה וקבורתה עיקר, ומטעם שלא תיטמע. וכמו שכתבו התוס' וז"ל: "והא דתנן פרקונה תחת פירות אע"ג דפרקונה עיקר, לא תני הכא אלא **לאשמועינן** שלא תוכל האשה לומר איני נפדית ואיני נותנת פירות, ואע"ג דלטובתה נתקן שלא תטמע בין העובדי כוכבים"³⁸.

וכ"כ הגר"א³⁹ על דברי הרמ"א, שבירושה וקבורה אין אחד מהם יכול לומר 'איני קובר ואיני יורש', וז"ל הגר"א: "וכן בירושה כו' – מאותו הטעם דפירות כמש"ש ופרקוני **תחת** כו' וקבורתה כו'...".

³⁰ אה"ע סי' ע"ח סע' א'.

³¹ ס"ק ב'.

³² הובאו בתוד"ה "יכולה", ב"ב דף מ"ט:

³³ אה"ע סי' ס"ט ס' ה'.

³⁴ ע"פ הר"ן, כתובות דף י"ז. בדפי הרי"ף.

³⁵ בשו"ע עם רעק"א השלם, אה"ע סי' ע"ח על ביאור הגר"א ס"ק ב'.

³⁶ ובח"מ וב"ש שם פירשו האי "אפילו" בשו"ע, שרוצה לומר אפילו קודם הנישואין ואף ששניהם נתרצו, שלא תיטמע.

³⁷ ב"ב דף מ"ט: ד"ה "יכולה".

³⁸ עי' לעיל ריש אות ג', שנקטנו שאין לומר אליבא דר"ל שהברייטא אשמועינן שאינה יכולה לומר "איני ניזונת" וכו', אבל הכא שאני שכן בפירות ובפרקון עסקינן. ופשוט לגמרא בדף מ"ז (וצ"ע מנלן) שפרקונה עיקר, ואם כן לאחר ששמענו בריש הברייטא את דינו של ר"ה, שע"י ויתור על זכותה יכולה להפקיע את זכותו (ובלבד שתקנת זכותה היא העיקר), ממילא הו"א שה"ה נמי תוכל להפקיע מיניה זכות פירות, ע"י ויתור על זכות פרקונה. קמ"ל שלא.

³⁹ בסי' ס"ט ס"ק ט'.

עולה שהקוטב סביבו הולכת הברייתא הוא יכולת או אי יכולת האשה לומר איני כו' ואיני כו'.
 וחזוק לביאור זה הוא מה שמחד מצינו שהגמרא⁴² מגיחה בברייתא: "אימא תקנו מעשה ידה תחת
 מזונות", ומאידך לא מצינו בשום מקום שמגיחה את תרי בבי בתראי, והדבר נובע מכך שאישה יכולה לומר
 "איני ניזונת ואיני עושה" אך לא יכולה לומר 'איני נפדית' וכו' או 'איני נקברת' וכו'.

ודברינו הנ"ל ניחא לטעם שכתבו התוס', שאף שפרקונה עיקר בכ"ז אינה יכולה לומר 'איני נפדית'
 כו' שלא תיטמע בין הגויים, שקמ"ל בברייתא שאכן אין לה יכולת. וכן לאידך טעם בתוס', שאם תאמר
 'איני נפדית' יוצא **שמפקעת לגמרי** תקנת פירות, דהא פירות של כל ימיה הם תחת פרקונה⁴⁰, ולזה כבר אין
 לה כח. וכן לטעמא דהרשב"א⁴¹, שיהא פסידא לבעל שלא תעמוד לפניו לשמשו, בניגוד ל"איני ניזונת ואיני
 עושה" שעומדת לפניו ומשמשו⁴². וכן לאידך טעמא שבר"ן, ש"מה הועילו חכמים בתקנתן שתקנו לו
 פירות, שכל הנשים כשיהא להם פירות יהו אומרות כן וכשלא יהא להם פירות נחייב את הבעל לפדותן
ולקתה מדת הדין בכך, אלא ודאי אין שומעין לה" (וכעין שכתב הר"ן נ"ח: דף כ"ג: בדפי הרי"ף: "וכתב
 הרא"ה ז"ל דכל שאמרה איני ניזונת ואיני עושה מיד נתבטלה תקנתה, ושוב אינה יכולה לומר ניזונת אני
 ועושה, שאינו בדין שיהא הרשות בידה לשנות הדבר כל פעם כמו שתרצה, שאם כן כשלא תמצא מלאכה
 תרצה להיות ניזונת, וכשתמצא תאמר איני ניזונת **ולקתה מדת הדין**, אלא ודאי מיד שאמרה אי אפשר
 בתקנת חכמים הפסידה ושוב אין לה מזונות, והה"נ דאין לה כסות, דכסות⁴³ בכלל מזונות הוא", עכ"ל.
 אלא שביחש ל"איני ניזונת" אין בסברת לקתה מה"ד בכדי לשלול יכולתה, אלא לומר שהפסידה עולמית
 מזונותיה⁴⁴).

⁴⁰ וצ"ע קצת ביחש לדברי תוד"ה "רצה" כתובות נ"ב.

⁴¹ הובא בר"ן, דף י"ז. בדפי הרי"ף.

⁴² ונראה שהר"ן אזיל לשיטתו שב"איני ניזונת ואיני עושה" מפקיעה רק מלאכה דצמר וכדו' המכניסה רווחים, אבל
 יתר ו' מלאכות דביתא – טוחנת ואופה ומכבסת כו' (מתני' דף נ"ט:) – אינה מפקיעה ממנו. כך מפורש בר"ן כ"ו: כ"ג:
 כ"ד. מדפי הרי"ף, ולא כמו שכתבו בתוד"ה "רב הונא" ס"ג. ולכן התוס' לא תירצו כאן תירוצ' זה ד"משמשו". מחלוקת
 התוס' והר"ן הובאה ברמ"א סי' פ' סע' ט"ו, עי"ש בגר"א, וכן בב"ש סי' ס"ט ס"ק ג' וסי' פ' ס"ק כ"א.

⁴³ עי' ב"ש סי' ס"ט ס"ק ג': "ולכאורה נראה דפלוגתא זו תליא בפלוגתא אם כסות גם כן תחת מ". והר"ן אזיל לשיטתו
 דס"ל כסות ג"כ תחת מ", מ"ה ס"ל דא"י לומר בשבוע זו איני ניזונת ובשבוע אחרת ניזונת". אך למ"ד כסות
 דאורייתא ומזונות בלבד תחת מעשה ידה, י"ל 'בשבוע זו איני ניזונת' כו'.

⁴⁴ וזה שלא כתוד"ה "כדרב כהנא" פ"ג, שכתבו: "...דאטו יש לה ליטול מזונות **בעל כרחא** וכשרוצה חוזרת בה", משמע
 שכלל לא הסתלקה מזכות מזונותיה, כי אם מההוצאה לפועל של הזכות, וממילא הא דחוזרת אינו משום החזרת
 זכותה מחדש, כי אם החזרת יישומה.

ודברי הר"ן הם גם דלא כתוד"ה "זימנין", שכתבו: "התם משום דאינה מפקעת לגמרי התקנה שאם אמרה **היום** איני
 ניזונת ואיני עושה, למחר תעשה ותהא ניזונת... ואפילו את"ל דיכולה לומר איני ניזונת ואיני עושה **לעולם**" כו'.
 כלומר, הר"ן סובר שכל זכותה היא הפקעת זכותו במעשה ידה דווקא באופן עולמי, ואילו דעת התוס' היא שכל
 זכותה היא דווקא הפקעת זכותו שלא באופן עולמי (עי' רעק"א בד"ח במערכה על מקדיש מעשה ידה, כתובות דף
 נ"ח:). ונראה קצת שגם דברי התוספותים לאו אחד הם, בפרט אם נפסק שאם אמרה: "היום איני ניזונת ואיני עושה",
 משמע שבאותה תקופה שמגדירה "היום", "שבוע זו", "לעולם" – אכן אין לה אפשרות חזרה כי איבדה את זכותה
 לתקופה זו, משא"כ לתוס' פ"ג. נראה שיכולה משום שאין זה אלא עיכוב יישום זכות מזונותיה. זאת ועוד, שנראה
 בתוס' פ"ג שחיוב מזונות לנשואה אינו חיוב ממוני כי אם חיוב להאכיל את אשתו. עי' סמ"ע חו"מ סי' צ"ז ס"ק נ"ז,
 ועי' להלן.

ובבית יעקב⁴⁵ הטעים, שמניעת יכולתה לומר 'איני נפדית ואיני נותנת פירות' היא שכבר התחילה לקבל את זכותה, שמיד לאחר הנישואין כבר ערב לה הבעל לפדיונה מחשש שבי ועל זה גופא כבר מגיע לו פירות, כעין שכר ביטוח⁴⁶, לכל הני טעמי י"ל שהברייתא משמיעתנו את חוסר יכולתה לומר 'איני נפדית'.

אך לטעם דתוס' בכתובות ובב"ב, דידו כידה ואינה יכולה להפקיע בעלותו בנכסי מילוג, כלומר – שהבעל בעצם זוכה בקרקע עצמה לעניין פירותיה, הרי באירוסין⁴⁷ תוכל לומר 'איני נפדית', ואך מקרי הוא שאחר נישואין שכבר זכה בקרקע לפירותיה תו אינה יכולה להפקיע בעלותו, והשתא יקשה טובא לומר שאתא הברייתא לאשמועין את חוסר יכולתה לומר 'איני נפדית' כו', שכן אין כאן חוסר יכולת מהותית אלא מקרית⁴⁸. אמנם אף לטעם הבית יעקב, תוכל לאחר האירוסין ולפני הנישואין לומר 'איני נפדית ואיני נוטלת פירות', אך לדידה (דהבית יעקב) לא קשיא כ"כ קושיין, כיון שסו"ס שלילת יכולתה לומר 'איני נפדית' וכו' לאחר נישואין, היא מסיבה מהותית – שכבר החלה לקבל את הערבות לפרקונה. ואם כן הדרא קושיין לדוכתא מאי אתא הברייתא לאשמועין, בפרט בתרי בבי בתראי דפרקונה וקבורתה?

ו. אומרת המשנה⁴⁹: "אלמנה ניזונת מנכסי יתומים; מעשה ידיה שלהן, ואין חייבין בקבורתה, יורשיה יורשי כתובתה חייבין בקבורתה". וכתבו בתוס'⁵⁰: "וא"ת פשיטא, דהא בעל גופיה לא מיחייב בקבורתה היכא דלא ירית כתובתה, דק"ל קבורתה תחת כתובתה", ומה א"כ ההו"א שהיתומים חייבים לקברה? ותירצו: "וי"ל דהיא גופא קמ"ל מתני' דקבורתה תחת כתובתה דאכתי לא שמעי' ליה בשום מקום במשנה". והקשו על תירוצם: "מיהו תימה הא דלא קתני ואין חייבין בפרקונה", ולכן תירצו בסוף דבריהם: "וי"ל דאיצטריך לאשמועין אפי' היכא דלא שקלה אלמנה כתובה כגון דליכא אלא מטלטלי אין חייבים בקבורתה ואע"ג דהשתא הו' כיורשי כתובתה כיון שאינה גובה אותה מהם", עכ"ל התוס'.

לומדים אנו מדברי התוס', שענין "קבורתה תחת כתובתה" אינו נ"מ בלבד לשאלה אם יכולה או אינה יכולה לומר 'איני נקברת ואיני מורשה', אלא הוא נ"מ גם להיכי דאין לבעל זכות כתובתה – ירושת נדונייתה, שאין לו אז גם חיוב קבורתה. ובנידון המשנה – כיון שלירשי הבעל אין זכות לירש את כתובת (נדוניית) האלמנה, גם אינם חייבים בקבורתה (ולהלן ניוכח שגם באופנים אחרים תלויות התקנות זו בזו). ובתחילה רצו התוס' לומר, שהתקנה עצמה היא היא חידוש המשנה "קבורתה תחת כתובתה", שכן שמענוה רק בברייתא (דף מ"ז:); ואף למסקנת התוס' האי כללא מונח ביסוד המשנה, אלא שכתבו שעיקר החידוש הוא שאף בכה"ג שאין האלמנה גובה מיורשי הבעל את עיקר הכתובה (מנה או מאתיים) בכל זאת

⁴⁵ דף מ"ז: ד"ה "בא"ד דהא פירות".

⁴⁶ וע"ע טעם בריטב"א דף מ"ז: ד"ה "קמ"ל דהא עדיפא", וז"ל: "...וש"מ דפרקונה עיקר ואין הבעל יכול לומר איני אוכל פירות ואיני פודה, והכי משמע ממתניתין דתנן להדיא דלא כתב לה אם תשתבאי אפרקין חייב מפני שהוא תנאי ב"ד, דאלמא תנאי מוחלט הוא כשאר תנאי כתובה. והא דנקט פרקונה תחת פירות, דמשמע דפירות עיקר, נקט הכי לאשמועין דאף פירות עיקר תקנה, ואין האשה יכולה לומר איני רוצה שתפדה ולא תאכל פירות, אלא תקנת שניהם קיימא, הוא אוכל פירות על כרחא, והוא חייב לפדותה בעל כרחו, ואין אחד מהם יכול לעקור שום דבר מן התקנות הללו" וכו'.

⁴⁷ כפוף להערתנו לעיל אות ד'.

⁴⁸ ולומר שהיא גופא קמ"ל שידו כידה וזכה בנכסי מילוג בקרקע לפירותיה, זר הוא למאוד להעמיס בכוונת הברייתא כאן.

⁴⁹ בדף צ"ה:

⁵⁰ ד"ה "ואין חייבין".

אינם חייבים בקבורתה, אף שכביכול הם מקבלים ממנה את כתובתה במה שאינה גובה מהם את עיקר הכתובה.

ז. תוס' שללו את הסברם הראשון, בטענה שאם זהו חידוש מתנייתן "קבורתה תחת כתובתה", מדוע לא אשמועין גם דאין חייבין בפרקונה, לאשמועין "פירקונה תחת פירות"? שכן הכלל ד"מעשה ידיה תחת מזונות" מפורש במשנה במה שאלמנה שניזונת מנכסי יתומים – מעשה ידיה שלהן, ומדוע לא הובאה גם תקנת פרקונה?

ולכאורה ניתן היה לתרץ קושיית תוס' ולומר דהא ד"פירקונה תחת פירות" שמענו כבר במשנת דף מ"ו, וז"ל: "האב זכאי בבתו... ואינו אוכל פירות בחייה. נשאת – יתר עליו הבעל שאוכל פירות בחייה וחייב במזונותיה ובפרקונה וקבורתה". ואמרה הגמרא מ"ז: "ת"ר האב אינו אוכל פירות בחייה בתו. רבי יוסי ברבי יהודה אומר: האב אוכל פירות בחייה בתו. במאי קמיפלגי, ת"ק סבר בשלמא בעל תקינו ליה רבנן פירי, דא"כ מימנע ולא פריק (ולפיכך תקנו לו פירות, כדאמר לקמן "ופירקונה תחת פירות". רש"י), אלא אב מאי איכא למימר – דמימנע ולא פריק! בלאו הכי פריק לה! ור' יוסי בר' יהודה סבר אב נמי מימנע ולא פריק, סבר כיסא נקיטא עילוה (יש לה כיס מלא מעות – תפדה את עצמה, ואם יחסר – אני לא אשלים. ע"פ רש"י), תיזיל ותפרוק נפשה", עכ"ל הגמרא. ואף שאין מפורש במשנה מ"ו: אלא שאין האב אוכל פירות (וכן משמע שלא חייבוהו בפרקונה, כי "בלאו הכי פריק", מצד הטבע) וכן שהבעל אוכל פירות וחייב בפרקונה, מ"מ הגמרא מ"ז. מבינה שהדברים קשורים זה בזה: אב, כיון שאין צורך לחייבו בפדיון בתו – מתוך שממילא יעשה זאת – אין צורך לתקן עבורו פירות, אבל בעל, שיש צורך לחייבו בפרקון אשתו – יש צורך לתקן עבורו פירות, דאל"כ מימנע ולא פריק. ותרתי שמע מינה: האחד שפרקונה תחת פירות, והשני שפרקונה עיקר, וכפי שהוכיחו בתוד"ה "זימנן"⁵² ושאר ראשונים, ובתוס' בב"ב⁵¹.

נמצא שהכלל ד"פירקונה תחת פירות" כבר מבואר במשנה, ועל כן לא ראתה המשנה צ"ה: לכתוב 'ואין חייבין בפרקונה', אך הכלל ד"קבורתה תחת כתובתה" אכתי לא שמענוהו במשניות, ולכן השמיעתנו אותו המשנה שם. וצ"ע מדוע לא תירצו כן התוס' את קושייתם.

עוד יש לעיין בקושייתם ("מיהו תימה הא דלא קתני ואין חייבין בפרקונה"), שנראה שתוס' מבינים שמה שאין חייבין בפרקונה הוא בגלל שאין אוכלין פירות שלה. וקשה, שכן הסיבה שאין פודין אותה היא בגלל שלא קרינן בה "ואותבינך לי לאינתו"⁵² (אחזירך להיות אשתי), לא הבעל מחזירה לאינתו שכן מת, ולא יורשו שכן אינו בעלה! וכן הקשה רעק"א בפירוש המשניות והותיר בצע"ג, ותירץ על דרך הפלפול, ועיי' להלן.

על כל פנים, מעצם קושיית תוס' למדים אנו דהא ד"פירקונה תחת פירות" – אף היא איננה תקנה רק לעניין יכולתה או יכולתו או אי יכולתם לומר 'אי אפשי בתקנה' כו', אלא זו תקנה רחבה יותר הכורכת ותולה את שתי התקנות זו בזו.

⁵¹ דף מ"ט:

⁵² כמבואר בכתובות דף נ"ב.

ח. וכן מוצאים אנו בכתובות דף נ"ג, וזה לשון הגמרא: "ייתב ר"נ ועולא ואבימי בר רב פפי וייתב רב חייא בר אמי גבייהו. אתא ההוא גברא דשכיבא ארוסתו, אמרי ליה: זיל קבר או הב לה כתובתה (דתקנו קבורתה תחת כתובתה, וסבר למימר תחת מנה מאתים שתקנו לה חכמים. רש"י). אמר להו רב חייא: תנינא אשתו ארוסה... מתה אינו יורשה, מת הוא גובה כתובתה". ומדייקת הגמרא: "טעמא דמת הוא, הא מתה היא אין לה כתובה" (דין כתובה, ו"קבורתה תחת כתובתה" דתניא לעיל⁵² בנשואה תניא, ותחת נדוניית בית אביה שהוא יורשה. אבל הכא כיון דכי מתה אינו יורשה, אף הוא לא נתחייב לקבורה". רש"י, וכ"כ תוס' שם)⁵³.

ט. ונראה להוסיף ולבאר את התלות בין זוגות התקנות – "מעשה ידיה תחת מזונות" כו' – בכיוון שכבר הזכרנו לעיל⁵⁴, והוא שחז"ל ראו לתקן תקנות לטובת האישה ולסדר את מצבה, והיינו תקנת מזונות (למ"ד מזונות לאו דאורייתא), פרקונה וקבורתה, אלא כיון שהטלנו את האחריות לביצוע ההשלכות הממוניות על האיש, ועשוי להיות מצב כדוגמת "מימנע ולא פריק"⁵⁵, לכן תיקנו לו פירות. ואולי תאמר ננחינהו (כקרן לפרקונה, ורק אם לא יהא לו במה להתפרנס יוכל לכלות קרן זו. תוס' מ"ז:), אכתי – מימנע ולא פריק. לפיכך הבעל אוכל פירות ואף מכלה אותן, וכל זה לטובת תקנת המזונות. נמצא שכולה חדא תקנה היא בעצם: תקנת פרקונה, ופרקונה עיקר, אלא שהאופן שתבוצע בשלמות הוא על ידי שנתקן לבעל שיאכל פירות; אם כן פרקונה הוא התכלית, ופירות הם האמצעי, וה"ה ביחס ל"מעשה ידיה תחת מזונות" ו"קבורתה תחת כתובתה".

ואפשר להטעים עוד ולומר, שיש כאן מעין 'פוליסת ביטוח'⁵⁶; כלומר – על מנת להבטיח את אספקת מזונותיה אף בלא ספקה⁵⁷, את פרקונה אף כשפירות נכסי מילוג שלה לא ספקי לכך, ואת קבורתה אף כשירושית נכסי צאן ברזל שלה לא ספקה לכך, לכך תיקנו חכמים שתשלם דמי 'פוליסת ביטוח' בצורת זכאות הבעל במעשה ידיה, בנכסי מילוג ובירושתה, אף כשלא עושה שיעור ה' סלעים ולא הכניסה נכסי מילוג וצאן ברזל.

והשתא, בכל מצב שתתקיים או תיעדר זכותה בפרקונה, יהא בכך משום סיבה לקיום או העדר זכותו בפירות, ומאידך – בכל מצב שתתקיים או תיעדר זכותו בפירות, זהו סימן לקיום או העדר זכותה בפרקונה. והכל משום שתוכן תקנת "פירקונה תחת פירות" הוא, שפרקונה עיקר, במובן של תכלית, ופירות – אמצעי לכך, ואין זה רק טעם התקנה אלא גדר התקנה, וכעין זה יש לבאר ב"מעשה ידיה תחת מזונות". ומבואר בגמרא¹², שמזוני עיקר ומעשה ידיה משום איבה, וביארו תוד"ה "משום איבה"⁵⁵ שהכוונה לאיבה דמזונות (שאם לא נתקן מעשה ידיה לא יזונה כל כך, ויטריחנה כל שעה לב"ד במזונות, כי הא דמימנע ולא פריק) ולא איבה דקטטה (שבלא תקנת מעשה ידיה יהיו סכסוכים ביניהם). וכן נימא ב"קבורתה תחת כתובתה".

⁵³ וע"ע המשך הגמרא ורש"י, והשווה לסיום דברי תוד"ה "ואין", בכתובות דף צ"ה:

⁵⁴ אות ג'.

⁵⁵ דף מ"ז.

⁵⁶ עי' דברי הבית יעקב לעיל אות ה'.

⁵⁷ עי' כתובות דף ע'.

י. מה שפגשנו במשנה בדף צ"ה: ובתוס' שם, וכן בגמרא נ"ג. וברש"י שם, הוא דוגמא למצב בו העדר האמצעי (=ירושת הנדוניא) מהווה סימן להעדר התכלית (=קבורתה). אבל על פי מה שביארנו, אף במצבים אחרים תתבטא התלות בין התקנות, וכפי שיודגם להלן.

בגיטין⁵⁸: "איתמר מפני מה תיקנו זמן בגיטין, רבי יוחנן אמר משום בת אחותו, ריש לקיש אמר משום פירות. ריש לקיש מ"ט לא אמר כרבי יוחנן, אמר לך זנות לא שכיחא. ורבי יוחנן מאי טעמא לא אמר כריש לקיש, קסבר יש לבעל פירות עד שעת נתינה (ובתוד"ה "ריש לקיש אמר משום פירות" ביארו – כדי שתדע האישה מתי נכתב ונחתם ולא תפסיד פירות עד שעת נתינה). ובשו"ע⁵⁹ פסק שצריך לכתוב זמן בגט, ומבאר בב"ש⁶⁰: "שמא ישא בת אחותו ותזנה ויחפה עליה... אבל משום פירי, לידע מאיזה זמן אין לו פירות – לא תקנו לכתוב זמן, משום דקי"ל יש להבעל פירות עד שבא הגט לידה. וזאת אפשר לברר ע"פ כתב מהב"ד אימת שבא הגט לידה". נפסק, א"כ, כרבי יוחנן.

ובגיטין דף י"ח. מבואר טעמא דר"ל: "כיון שנתן עיניו לגרשה שוב אין לו פירות", ובגיטין י"ז: נאמר שכן היא דעת רבי שמעון במשנה – משעת כתיבת הגט, ואילו לרבנן דר"ש כן הוא משעת חתימת הגט. אך דעת רבי יוחנן היא, שרבנן ס"ל שיש לבעל פירות עד שעת נתינה (של הגט) וטעמם במתנייתן – שמא יחפה על בת אחותו (והכי קי"ל לרבנן אליבא דרבי יוחנן).

הרי"ף כותב⁶¹: "איכא מ"ד הלכתא כר' יוחנן ואיכא מאן דאמר הלכתא כר"ש בן לקיש... והא לאו מילתא היא... אבל הכא לענין פירי בפרקונה תליא מילתא, כדאמר' תיקנו פרקונה תחת פירות, וקי"ל דלא פקע פרקונה מיניה עד דמטי גיטא לידה, הלכך כל כמה דמחייב בפרקונה אית ליה פירי, ושמעת מינה דהלכתא כרבי יוחנן, דאמר יש לבעל פירות עד שעת נתינה".

רואים אנו שקיום התכלית (=פרקונה) הוא סיבה לקיום האמצעי (=פירות).

ובר"ן⁶²: "דברי הרי"ף ז"ל בכאן צריכין עיון, דמנא ליה דלא ליפקע פרקונה בכתיבת גט לכשיגרש בסוף, ודאי מאן דאית ליה [משעת] כתיבה בפירות (פירוש: משעת כתיבה אין לו פירות) פרקונה נמי פקע בההיא שעתא". הרי"ן טוען, שאין מקור בגמרא לכך שכל זמן שלא נמסר הגט לידה הבעל חייב בפרקונה, וא"כ י"ל שלר"ל, שמעת שנתן עיניו לגרשה (דהיינו משעת כתיבת הגט) אין לבעל פירות, ממילא שמעין שמאז גם פקע חיוב פרקונה.

רואים אנו שהעדר האמצעי (=פירות) הוא סימן להעדר התכלית (=פרקונה). שאם היה חייב בפרקונה ממילא היתה לו זכות בפירות, כיון שחיוב פרקונה זוקק את זכותו בפירות, כנ"ל).

י"א. דוגמא נוספת. בב"ב⁶² איתא: "אמר רב יהודה אמר רב: מעשה באדם אחד שאמרו לו אשתו תותרנית היא (חולי הוא שאינה יכולה להרית, ומום שבסתר הוא. ובכתובות ע"ב: – "נמצאו עליה מומין אינה מקודשת". ע"פ רש"י), ונכנס אחריה לחורבה לבדקה. אמר לה: ריח צנון אני

⁵⁸ דף י"ז-י"ח:

⁵⁹ אה"ע סי' קכ"ז סע' א'.

⁶⁰ ס"ק א'.

⁶¹ גיטין דף ח': בדפי הרי"ף.

⁶² דף קמ"ו.

מריח בגליל (עי' שני פירושים ברש"י). אמרה ליה: מאן יהיב לן מכותבות דיריחו ואכלנא ביה (כלומר – עמדה בבדיקה). נפל עליה חורבה ומתה. אמרו חכמים: הואיל ולא נכנס אחריה אלא לבדקה – מתה אינו יורשה". התוסי' פירשו שהיתה ארוסה וע"כ אינו יורשה, אבל הרשב"ם פירש בנשואה, וכיון שהיה בדעתו לגרשה אם ימצאנה בעלת מום, ובתוך כך מתה קודם שנתפייסו – אינו זוכה בירושה. והוסיף: "ומהכא שמעינן שמי שמתה אשתו מתוך קטטה שיש בדעתו לגרשה שוב אינו יורשה, כדאמר' במס' גיטין⁶³ משנתן עיניו לגרשה שוב אין לבעל פירות", עכ"ל הרשב"ם.

הרמב"ן מקשה על הרשב"ם כמה קושיות ודוחה פירושו, אבל מ"מ בשיטת הרשב"ם עצמה כותב: "פירש הרב ר' שמואל ז"ל משום דכיון שנתן עיניו לגרשה, שוב אין לה מזונות ואינו יורשה, כדאמרינן התם בגיטין, דכיון שנתן עיניו לגרשה שוב אינו אוכל פירות". ואחת מקושיותיו: "ועוד דאי הכי לא הנחת בת לאברהם אבינו שתהא יושבת לפני בעלה ואפי' הקדיחה תבשילו"⁶⁴ ונתן עיניו לגרשה איבדה מזונותיה ואיבד פירותיו". עולה ששיטת הרשב"ם, ע"פ הרמב"ן, היא שכיון שנתן עיניו לגרשה איבד זכויותיו; הגמרא פירשה שאינו יורשה, אך האמת היא שאיבד גם זכות הפירות (וכן מעשה ידיה) וממילא כיון ש"תקנו מעשה ידיה תחת מזונות" וכו', מאבדת אף היא זכויותיה ואין לה מזונות (וכן פרקונה וקבורתה). ולדרכנו הנ"ל רואים אנו שוב שבהעדר האמצעי (=התקנות לטובתו) יש סימן שאף לה אין זכויות.

ועיין שלכאורה הרמ"א סותר את עצמו, שכתב⁶⁵: "אבל כל זמן שלא נתגרשה, אע"ג שנתן עיניו לגרשה יורשה", וכתב הגר"א⁶⁶ שזה כתוסי' ולא כרשב"ם⁶⁷. ואח"כ כותב הרמ"א: "הטוען על אשתו שהיו בה מומין ומקחו מקח טעות כו' אם מתה אינו יורשה", וכתב הגר"א⁶⁸ שזה כרשב"ם כיון שנתן עיניו לגרשה! ומתוך הגר"א⁶⁹, שזו שיטת המרדכי שס"ל כרשב"ם ולא מטעמיה אלא מצד קידושי טעות, ומה שאמרה שריח כותבת היה, מפרש לה כהודאת בע"ד שאלו קידושי טעות (שמפרש שהיה צנון ואמרה ריח כותבת, והודתה, א"כ, שהיא תותרנית).

י"ב. דוגמא נוספת. כותב הר"ן בכתובות דף פ"ט⁶⁹: "וכתב הרשב"א ז"ל... לפי שאין היבם אוכל פירות קודם כניסה כלל... אבל פירות בחייה לית ליה כלל, דהא לא תקינו פירות ליבם, ואפי' בעל נמי לא תקנו אלא משום פירקונה, ויבם אינו פודה, וכדתניא בפרק נערה שנתפתתה⁷⁰, נשבית לאחר מיתת בעלה אין היבמין (י"ג: יתומים) חייבין לפדותה" וכו'.

⁶³ דף י"ח.

⁶⁴ עי' גיטין דף צ'.

⁶⁵ אה"ע, סי' צ' סע' ה'.

⁶⁶ ס"ק ט"ז.

⁶⁷ ב"ב דף קמ"ו.

⁶⁸ ס"ק י"ז.

⁶⁹ דף ל"ט: בדפי הר"ף.

⁷⁰ כתובות דף נ"ב.

ובשו"ע⁷¹: "אין ליבם פירות בנכסי מלוג של שומרת יבם" וכו', ובב"ש⁷²: "אין ליבם פירות – משמע אפי' אם נפלו תחת הבעל אין לו פירות, כיון דאינו חייב בפרקונה". ולדרכנו, כאן העדר התכלית (=פרקונה) הוא סיבה להעדר האמצעי (=פירות)⁷³.

י"ג. דוגמא נוספת ניתן למצוא בדין מורדת. בשו"ע⁷⁴: "אם עמדה במרדה ולא חזרה, נמליך בה ותאבד כתובתה (כרמב"ם, ולרא"ש אחר י"ב חודש) ולא יהיה לה כתובה כלל, ואין נותנים לה גט עד י"ב חדש ואין לה מזונות כל י"ב חדש (ומעשה ידיה שלה. ובגר"א⁷⁵: "כיון דל"ל מזוני כמש"ש מ"ז ב"י). ואם מתה קודם הגט בעלה יורשה (עי' להלן).

ומבארים הח"מ והב"ש בדעת הרמב"ם והשו"ע, שכיון שאין לה כתובה (מיד) – גם תנאי כתובה בטלים, וא"כ אין לו פירות ואין חייב בפרקונה ובקבורתה.

אבל הרמ"א מביא את שיטת הרא"ש לפיה כל י"ב חודש הפסידה רק מזונות, אך כתובה קיימת וממילא גם תנאי הכתובה, לפיכך בעל "נוטל פירות", "וחייב בפדיונה וקבורתה, ולאחר י"ב חדש אין לבעל עליה כלום, וכן היא עליו מאחר שאבדה הכתובה אין לה כל תנאי כתובה" וכו'.

רואים אנו שוב את המתאם בין התקנות – כיון שמפסידה מזונות, שוב אין לו מעשה ידיה, וכן רואים שבין לרמב"ם והשו"ע ובין לרא"ש והרמ"א בזמן שאבדו לה תנאי הכתובה של פרקונה וקבורתה אף הוא אין לו זכות בפירות (אלא שכתב השו"ע שבעלה יורשה, ומבאר הב"ש⁷⁶ – כיון שירושת הבעל דאורייתא. ועי' להלן).

י"ד. אבל הב"ש⁷⁷ מביא דעה אחרת, היא דעת הרשב"א בתשובת רלב"ח⁷⁸: "היא שמרדה מפסדת, אבל הוא אינו מפסיד", כלומר את מה שבעלה אמור ליורשה. ולדברינו עתה אף יש לו פירות (לרמב"ם ושו"ע הוא חידוש לאחר ד' שבועות שאיבדה כתובתה, ולרמ"א ורא"ש הוא חידוש לאחר י"ב חודש שאיבדה כתובתה), ואף שהיא איבדה תנאי כתובתה באיבוד כתובתה זהו קנס והיא מפסידה ולא הוא, אלא יורשה ונוטל פירות (אמנם הב"ש לא כתב שגם נוטל מעשה ידיה, ועי' להלן).

ט"ו. וכעין זה כתב הבית יעקב⁷⁹ על דברי הרמ"א, וז"ל הרמ"א: "המורד על אשתו או מדירה ואינו נוהג עמה מנהג אישות – יש אומרים דאם מתה אינו יורשה". וז"ל הבית יעקב: "נראה דס"ל דדוקא

⁷¹ אה"ע סי' ק"ס סע' ו'.

⁷² ס"ק ט'.

⁷³ ועי' להלן שיטת הר"ן, אות ט"ז.

⁷⁴ אה"ע סי' ע"ז סע' ב'.

⁷⁵ ס"ק ט"ז.

⁷⁶ ס"ק ט"ו, ס"ק י"ז.

⁷⁷ והוא במיוחסות לרשב"א, סי' קל"ח.

⁷⁸ סי' צ' סע' ה'.

בחוב דמדידה לדידי מפיסיד מורד ומדיר, דס"ל דדמי למורדת שכתב הב"ש (לדעת רלב"ח-רשב"א) בסימן ע"ז⁷⁶ דהיא מפסדת ולא הוא. ה"נ ס"ל להג"מ (ברמ"א) במורד דהוא מפסיד ולא היא, דאטו מורד ומדיר כשאין האשה רוצה לכופו על הגט פטור ממזונות, א"ו (אלא ודאי) דרק הוא מפסיד חיובא שלו. וכמו כן נראה דאין לו פירות ומעשה ידי המותר ממזונות, כשהוא מורד, דחז"ל לא תיקנו מ"י ופירות תחת מזונות ופירקונה רק לבעל ולא להמורד מאישות, וחובים דידי לא מפסדת... אבל חיובא דידה, דהיינו מזונות כשאין לה מעשה ידי שנתקן מקודם לטובתה (מזוני עיקר) א"י (אינו יכול) לקלקל, רק פירקוני מפסדת במדיר, משום תנאי דאותבינך לי לאינתו כמבואר בסימן ע"ח⁷⁹ ע"ש, עכ"ל.

מוצאים אנו לדעה אחת בב"ש ולבית יעקב, שיש יוצא מן הכלל בהאי כללא ד"מעשה ידיה תחת מזונות" וכו', והוא מקרה של מורדת ומורד, וכמו שכתב הבית יעקב, דחז"ל לא תיקנו מעשה ידיה ופירות תחת מזונות ופרקונה אלא רק לבעל ולא למורד מאישות. ונראה שהוא מטעם קנס שהמורד/ת מפסיד ולא שכנגדו; מטרת ההלכות של מורד/ת היא להביאו לחזור בו, ואם בהפסידו יפסיד גם שכנגדו מה הועילו (אמנם בבית יעקב ישנה משמעות שונה, ועי' להלן).

ט"ז. יוצא מן הכלל נוסף הוא שיטת הר"ן ביבם. בהמשך לדבריו בשיטת הרשב"א מביא הר"ן⁸⁰ את המשמעות ביבמות ל"ט. שהיבם כן אוכל פירות נכסי מילוג שנפלו בחיי הבעל. ואכן הרשב"א מתקשה בכך ומותיר בצ"ע.

ואומר הר"ן: "ולפיכך אני חוזר לתרץ מה שהקשה הרב ז"ל (הרשב"א) דנהי דאין היבם חייב לפדותה כדאיתא בפ' נערה שנתפתתה⁸¹, אפ"ה (אפילו הכי) כל שנפלו לה תחתיו דבעל יבם אוכל פירות מחציתו, ולא מכח עצמו, אלא מכח אחיו שהוא יורשו, ואע"פ שאינה נפדית מנכסי אחיו הרי לא תלו חכמים פירות בפרקונה, לומר שכל שאינה נפדית לא יזכה בפירות, אלא חכמים חייבוהו בפרקונה כל היכא דקרינא ביה ואותבינך לי לאינתו, אבל היכא דלא אפשר, כגון שמת, יורשיו זוכין מכחו בפירות ואין חייבין לפדותה" וכו'.

ועי' בפסד"ר (פסקי דין רבניים)⁸¹, שמבאר שנפלה מחלוקת עקרונית בין הרשב"א לר"ן בהבנת תקנת "מעשה ידיה תחת מזונות... תחת... תחת...", שלרשב"א תיקנו חכמים שכל תקנה היא תמורה לחברתה, וכעין המשמעות בב"מ⁸² בבעיית הגמרא אי בעל בנכסי אשתו (נכסי מילוג) שואל או שוכר, וכתב רש"י⁸³ לבאר את הצד של שוכר "ומאי שכירותיה שהרי תקנו לה חכמים פרקונה תחת פירות אם נשבת" – ויש לפרש, שעצם חיובו לפדותה הוא כביכול חיוב התשלומין דשוכר, הרי דחיוב פדיונה הוא בגדר תמורה לזכותו בפירות. כלומר, זו הגדרת התקנה (יהיה טעם התקנה אשר יהיה⁸⁴), וכן יסבור הרשב"א דיבם הנ"ל. אך הר"ן יסבור כצד השני בגמרא ב"מ, שבעל כשואל והשתא אין חיוב פרקונה כתמורה, וממילא אפשר שיהיה ציור שלא יהא חייב בפרקונה ובכ"ז יהיו לו פירות כמש"כ הר"ן, שאף שיתכן שפרקונה הוא סיבת תקנת הפירות, מ"מ הפרש יש בין סיבת וטעם התקנה – להגדרת התקנה, וההגדרה היא שמשתיקנו תקנת

⁷⁹ סע' ה'.

⁸⁰ דף ל"ט: מדפי הר"ף.

⁸¹ חלק ה' עמ' 353-384.

⁸² דף צ"ו:

⁸³ שם ד"ה "ואליבא דרבנן".

⁸⁴ אך עי' אור שמח הל' אישות פרק י"ב הלכה ד', שביאר שכיון שחייב בפרקונה, כבר אין כל ההנאה שלו ועל כן אינו חשוב כשואל.

פירות שוב אינה תלויה בעצם בכך שחייב לפדותה. אלא שקשיא, שכן הר"ן בגיטין⁸⁵ הודה בעיקרון לרי"ף⁸⁶, ולפי ריש לקיש שמשכתב גט אין לבעל פירות – גם אין חיוב לפדותה. עיי"ש מה שנושא ונותן בדבר.

י"ז. אבל לדרכנו נראה לבאר, שיש בשיטת הר"ן יוצא מן הכלל נוסף (פרט לקנסות דמורדת ומורד ומדיר לב"ש ולבית יעקב), והוא בהקדים דברי השיטמ"ק בסוגיין⁸⁷ שכתב שאף אם אינו יורש בפועל וכגון שלא הכניסה נדוניה, כיון שעכ"פ יש לו **זכות ירושה**, ממילא יש לו חיוב קבורה. וכן איתא בשיטמ"ק לקמן⁸⁸, שאף אם אין מעשה ידיה מספיקין, חייב לזונה כדבעי כיון שיש לו מ"מ **זכות במעשה ידיה**, וכנגד עצם הזכות חייבוהו חכמים במזונותיה.

וכן איתא בהלכה. בשו"ע⁸⁹ (והוא ממשנת דף צ"ה: הנ"ל) "אלמנה אינה נקברת מנכסי בעלה אלא יורשי כתובתה חייבין בקבורתה". וכתב הח"מ⁹⁰: "יורשי כתובתה חייבין בקבורתה – מלשון זה משמע אם היא ענייה ואין לה כלום להוריש אין חייבים בקבורתה רק נקברת מן הצדקה". אך מביא את דעת הראב"ד, שסובר שקוברין אותה אף שלא ירשו כלום, ומסיים בדברי המהרי"ל, הובאו בב"ש⁹¹: "בעל חייב בקבורה, אפי' אם כנס אותה ערומה, דלא פלוג חז"ל". הרי שאף באופן הקיצוני, שאביה פסק להכניסה ערומה, ואין כאן כל נדוניה, כיון שזכות ירושה ושם יורש יש לבעל ביחס לאשתו, כנגד זה חייב בקבורתה.

על פי זה נראה לבאר, שכוונת הר"ן היא "דלא אפשר" – לא אפשר לחייבו בפרקונה, כיון דלא קרינן בה "ואותבינך לאינתו", שכן הוא רק יבם. כלומר, יש כאן מניעה באפשרות ההוצאה לפועל של חיוב פרקונה, ויתכן לומר שעצם חיובו לפדותה קיים אלא שיישומו נמנע ע"פ מדרש הכתובה "ואותבינך לאינתו". ואף שזו הרחבה של הציור שלא הכניסה נדוניה למשל, כן נראה לבאר, ובפרט שראינו שהר"ן מודה ביסוד התלות בין התקנות בגיטין דף י"ז. והשתא דאתינן להכי, כן יש לבאר שיטת הב"ש והבית יעקב במורדת ומורד, שמה ששללו ממורדת את זכויותיה הוא עניין זמני כדי שתחזור בה, אנו רק מונעים את ההוצאה לפועל של זכויותיה, וממילא לא פוקעים זכויותיו. אמנם המשמעות שם שונה, שנראה שבאיבדה את כתובתה (לרמב"ם אחרי ד' שבועות ולרא"ש לאחר י"ב חודש), מאבדת גם תנאי כתובתה, מפסידה את עצם זכויותיה, ואם כן הדרינן למשכ"ל שהתם קנסות הון, ויצאו מן הכלל (וראינו יוצא מן הכלל נוסף, והוא משי"כ הב"ש⁹² לבאר הא דאף שאיבדה תנאי כתובתה, ואף הוא זכויותיו – בכל זאת יורש, ולדעה אחת ביאר הב"ש – משום שירושת הבעל דאורייתא).

הרב ישראלי זצ"ל⁹³ מבאר, ששורש מחלוקת רשב"א-ר"ן היא בהבנת מעמד היבם. לר"ן, היבם יורש זכויות וחובות אחיו המת, וע"כ זכה בפירות, ובשל מניעה צדדית – שלא קרינן בה "ואותבינך לי

⁸⁵ דף ח': בדפי הר"ף.

⁸⁶ לעיל אות י'.

⁸⁷ דף מ"ז: ד"ה "וקבורתה תחת כתובתה".

⁸⁸ דף צ"ה: ד"ה "וז"ל רש"י", בשם תלמיד הרשב"א.

⁸⁹ אה"ע סי' פ"ט סע' ד'.

⁹⁰ ס"ק ד'.

⁹¹ ס"ק א'.

⁹² סי' ע"ז ס"ק ט"ו וס"ק י"ז.

⁹³ בסוף הפסד"ר הנ"ל, עמ' 383.

לאינתו" – אינו חייב בפרקונה. אבל הרשב"א מבין, שליבם זכויות וחובות עצמאיות, וכיון שלא חייב בפרקונה, כיון שעדיין אינה אשתו, ממילא אינו זוכה בפירות.

י"ח. בשיטת רשב"ם⁹⁴ שהובאה לעיל⁹⁵, שיכול הבעל לומר 'איני נוטל פירות ואיני פורקן', שמבואר שפירי עיקר (וכן ביארוהו בתוס'), נראה שאין מקום לבאר כנ"ל, שפירי – תכלית, ופדיון – אמצעי, אלא שפירי עיקר. הביאור הוא, שכן ראו חכמים לטובת הבית, שכן פירות נכסי מילוג יש לאוכלן לרווח ביתא, וכמו כן הבעל ידע כיצד להפיק את התועלת המירבית מהפירות ולתועלת כלל הבית, דאיש בר משא ומתן הוא⁹⁶, וכן למרקם היחסים התקין בין בני הזוג תיקנו כן. ועוד, שאיתא בירושלמי⁹⁷ שתיקנו פירות לבעל כדי שיפקח על נכסי אשתו. אלא שתקנה זו יוצרת חוסר איזון כביכול וסיבה אפשרית להתמרמרות מצד האישה, על כן תקנת הפירות עצמה מהווה סיבה לתקנת הפדיון.

אפשר היה לילך בדרך זו גם בשיטה הרווחת (שכך פסק בשו"ע⁹⁸ שאינו יכול לומר 'איני פודך ואיני נוטל פירות' ועמשכ"ל) ולומר שפרקונה עיקר, שרצו לתקן לטובתה, אך לא שפירי הם תקנה אמצעית **לתכלית תקנת הפדיון**, אלא כנ"ל, **שתקנת פרקונה מהווה סיבה** לתקן תקנה לטובתו – פירות, וזהו כעין איבה דקטטה⁹⁹. וכנ"ל ביחס ל"מעשה ידיה תחת מזונות" ו"קבורתה תחת כתובתה".

אמנם לדרך זו, שיחס זוגות התקנות הוא **סיבה** ומסובב ולא **תכלית** ואמצעי, היה אפשר לצייר יותר ברווח מצבים בהם קיימת רק תקנה אחת ולא רעותה. וכגון לשיטת הרשב"ם שפירי עיקר, תבואר שיטת הר"ן¹⁰⁰ שיש ליבם פירות, ואף שבעלמא יש לכך סיבה שיתחייב בפרקונה, כאן ישנה מניעה שתוצאה זו תצא לפועל, כי לא קרינן בה "ואותבינך לי לאינתו". אלא אם כן נאמר שטעם לחוד וגדר לחוד, דהיינו שלאחר שבסיבת פרקונה למשל תיקנו פירות, שוב הגדירו חז"ל שכל חיוב הוא תמורה¹⁰¹ לחיוב שכנגדו, והשתא שוב יהיו זוגות התקנות תרי רעין דלא מתפרשין.

י"ט. אבל כל זה הוא לפני שיטת הרמב"ם, שכך כתב¹⁰²: "כשנושא אדם אשה... יתחייב לה בעשרה דברים ויזכה בארבעה דברים. והעשרה, שלשה מהן מן התורה¹⁰³ ואלו הן שארה כסותה ועונתה,

⁹⁴ ב"ב דף מ"ט. והובאו דבריו בהג"מ פרק י"ב מהל' אישות ס"ק ג'.

⁹⁵ אות ד'.

⁹⁶ ב"ק דף ט"ו.

⁹⁷ אבל נראה שלירושלמי דרך אחרת, ולא סבירא ליה כבבלי שתיקנו פרקונה תחת פירות, אלא פיקוח על נכסיה תחת פירות. זאת ועוד, שאין הבעל יכול לומר 'איני נוטל פירות ואיני מפקח על נכסיה'.

⁹⁸ ריש סי' ע"ח.

⁹⁹ שבתוד"ה "משום", דף מ"ז.

¹⁰⁰ כתובות דף ה'.

¹⁰¹ כנ"ל אות ט"ז.

¹⁰² פרק י"ב מהל' אישות, הלכות א'-ד'.

¹⁰³ כאן מתייחס הרמב"ם לחיוב ולשעבוד, ובספר המצוות לאוין מצוה רס"ב כתב שאם מונע ממנה לצערה עובר על לאו ד"לא יגרע", וכן משמע במניין המצוות בריש הל' אישות. אמנם בפירוט ההלכות ציין רק ביחס לעונה, שבמונעה לצערה עובר על לאו (הל' אישות פרק י"ד, הלכה ז'), ולא ביחס לשאר החיובים. ועי' במניין המצוות לרס"ג עשין ע'.

שאר אלו **מזונותיה**, כסותה כמשמעה, עונתה לבא עליה כדרך כל הארץ. והשבעה מדברי סופרים וכולן תנאי בית דין הם, האחד מהם עיקר כתובה, והשאר הם הנקראין תנאי כתובה ואלו הן, לרפאותה אם חלתה, ולפדותה אם נשבת, ולקברה כשתמות... והארבעה שזוכה בהן כולם מדברי סופרים, ואלו הן, להיות מעשה ידיה שלו, ולהיות מציאתה שלו, ושיהיה אוכל כל פירות נכסיה בחייה, ואם מתה בחייו יירשנה, והוא קודם לכל אדם בירושה. ועוד תקנו חכמים שיהיו מעשה ידי האשה כנגד מזונותיה, ופדיונה כנגד אכילת פירות נכסיה, וקבורתה כנגד ירושתו לכתובתה, לפיכך אם אמרה האשה איני ניזונת ואיני עושה שומעין לה ואין כופין אותה, אבל אם אמר הבעל איני זנך ואיני נוטל כלום ממעשה ידיך אין שומעין לו שמא לא יספיק לה מעשה ידיה במזונותיה, ומפני תקנה זו יחשבו המזונות מתנאי הכתובה, עכ"ל.

וכתב ה"ה¹⁰⁴: "ודע שבפרקונה ובקבורתה אין הבעל יכול להנצל מחיובם ואפילו יניח לה פירותיה וכתובתה, וכן היא אינה יכולה להפקיע ממנו זכות פירות וכתובה אפילו תאמר איני נפדית ואיני נקברת מנכסיו, וזה נראה מדברי רבינו וכן דעת בעלי התוספות וכן הסכימו הרמב"ן והרשב"א ז"ל".

משמע מדברי הרמב"ם ששלוש תקנות המה: א. חיוביו; ב. זכויותיו; ג. עוד תיקנו חכמים שיהיו מעשה ידיה כנגד מזונותיה, לפיכך אם אמרה האשה 'איני ניזונת' וכו', ומפני תקנה זו מזונות מתנאי כתובה. והנה בכתובות דף נ"ח: "כי תקינו רבנן מזוני עיקר ומעשה ידיה משום איבה", נראה¹⁰⁵ שזהו דווקא לדעה שמזונות דרבנן, ולא רק מפני ש"תקינו רבנן" כתיב, ועי' להלן, אלא ממה שמעשה ידיה משום איבה; שהרי קשה – וכי חיוב עונה מדאורייתא מעורר איבה כלשהי שיצריך את חכמים לתקן זכות לו כנגדה? הכי נמי אם מזונות דאורייתא זהו מתנאי הנישואין, ואם היה עני ביותר ואינו יכול ליתן לה אפילו לחם שהיא צריכה כופין אותו להוציא¹⁰⁶. שחוב המזונות היינו האשה בעצמה, כיון דנישאת לו אדעתא דמזונות ואם אין מזונות אין אישות ונישואין, שפיר כופין להחזיר את האשה אל מקומה הראשון דהיינו שיגרשנה ולא תהא אגידא ביה¹⁰⁷. ונראה אם כן שחיוב מעשה ידיה הוא תקנה בפני עצמה, ובפרט אם מדברים אנו לא רק על צמר ומלאכה נושאת רווחים, אלא על כל מלאכות הבית¹⁰⁸ – מבשלת מכבסת מיניקה וכו', שיש לומר שתיקנום למען סדר הבית התקין, ואף שהתורה לא חייבה, י"ל שהתורה סומכת על הטבע, אך חכמים ראו למסד חיובים אלו, וזהו שכתב הרמב"ם יתחייב בעשרה ויזכה בארבעה. וכן יש לומר ביחס לפירות וירושת כתובתה¹⁰⁹. ומוסיף הרמב"ם: "ועוד תקנו חכמים... ומפני תקנה זו יחשבו המזונות מתנאי הכתובה" – נראה שהיא תקנה שלישית, וכן כתב החת"ס¹¹⁰ ששלוש תקנות המה.

וישל"ע במש"כ הרמב"ם מזונות דאורייתא, שהלא נאמר ש"תקנו מזונות תחת מעשה ידיה"¹¹¹, וכן "כי תקינו רבנן מזוני עיקר"¹¹². והשאלה הא' מיתרצא במה שהגמרא הגיהה "תקנו מעשה ידיה תחת

ע"ב שנוקט שהיא מצות עשה (וביאר המהר"י פערלא שם שהוא מ"כמשפט הבנות יעשה לה"), וכן ריהטא דגמרא בפסחים דף ע"ב: בעניין בא על אשתו נידה, שיש ופטור מקרבן חטאת מטעם טועה בדבר מצות עונה.

¹⁰⁴ שם הלכה ד'.

¹⁰⁵ עי' לעיל הערה 23.

¹⁰⁶ שו"ע אה"ע סי' ע' סע' ג'.

¹⁰⁷ חתם סופר תשובה קל"א, בפת"ת סי' ע' ס"ק ג'.

¹⁰⁸ במשנת דף נ"ט.

¹⁰⁹ וכמשכ"ל אות י"ח, בביאור שיטת הרשב"ם, שפירות נאכלים באופן שיש רווח ביתא, וכן איש דבר מ"מ (ב"ק דף ט"ו). ידע להפיק מפירי לתועלת הבית. וירושתה, י"ל שרצו לתקן לו שם יורש ראשון ביחס אליה ליצור קירוב הדעת ביניהם בנישואין עצמם.

¹¹⁰ יר"ד סי' רנ"ו, ובחידושיו דף נ"ח.

¹¹¹ דף נ"ח: וכן בדף מ"ז:

מזונות" (וכ"כ הלח"מ שם), ועוד שהרמב"ם גופיה תירצה שבמה שתיקנו מעשה ידיה תחת מזונות יחשבו המזונות מתנאי הכתובה¹¹². והשאלה השניה מיתרצא בדברי הרשב"א¹¹³ (שס"ל ג"כ מזונות דאורייתא וכפי שהביא ה"ה). ואנו כתבנו לעיל, שהגמרא בדף נ"ח: אלא למ"ד מזונות דרבנן, מעצם הצורך לתקן מעשה ידיה משום איבה, אלא שלדברינו – מנא ליה לרמב"ם לפסוק כר"ה שיכולה לומר "איני ניזונת ואיני עושה"? וי"ל כיון שנפסק¹¹⁴ כר"ה, י"ל שכן הדין אף שלא מטעמיה דר"ה. וכ"כ רעק"א¹¹⁵ שפסקת הגמרא (בדף ק"ז): כר"ה אינה מטעמיה, שאינה ס"ל מזוני דרבנן ואנן ס"ל מזוני דאורייתא. אך אי הוה סבירא לן מזוני דרבנן – לא היתה יכולה לומר כלל "איני ניזונת ואיני עושה", עיי"ש.

ויש לעיין, לפי מה שכתבנו בדעת הרמב"ם שבעצם כולחון עיקר, בין חיוביו ביו זכויותיו, אם כן למה תיקנו תקנה שלישית, וכן מה תיקנו. ביחס למעשה ידיה כנגד מזונות כתב הרמב"ם: "לפיכך אם אמרה האשה איני ניזונת ואיני עושה שומעין לה", יש לומר בפרט לדעתו שמזונות דאורייתא ותיקנו מעשה ידיה לטובתו, רצו לתת לאישה מרחב של אפשרות לחיות גם באופן של "איני ניזונת ואיני עושה"¹¹⁶. וכלשון רשב"ם בב"ב¹¹⁷: "...אם אומרת אי אפשי בתקנת חכמים בזו התקנה שתקנו לטובתי, דהא לדידי אינה טובה דמלאכת ידי עדיף על מזונותי, אזון משלי ואעשה מלאכה לעצמי – שומעין לה". וברש"י (כתובות דף פ"ג.¹¹⁸): "...שחשו לכל הנשים, זימנין דלא ספקי להו מזונות במעשה ידיהן, ותקנו להן מזונות ומעשה ידיהן לבעל; אני איני צריכה לכך, מעונגת אני ואי אפשי לעשות מלאכה, אמצא לי מזונות או יש לי אומנות יקרה יתר על כדי מזונותי". אבל באינך תרי ענפין של תקנה שלישית – פדיונה כנגד פירות וקבורתה כנגד ירושתו לכתובתה – למה תיקנו כן ומה תיקנו, שכן כתב ה"ה שנראה מדעת הרמב"ם שאינה יכולה לומר 'איני נפדית ואיני נקברתי', וצ"ע.

ונראה כפי שהארכנו להדגים, שיש תלות בין החיובים באופן שקיום כל זכות תלוי בקיום הזכות הנגדית, אלא שזה גופא נחא לן לפי מה שכתבנו¹¹⁹, שזכויותיו (מעשה ידיה, פירות, ירושה) הם אמצעי לכך שתקנות זכויותיה יצאו לפועל באופן השלם, ובעצם כולה חדא תקנתא היא, וכיון שמזוני עיקר ומעשה ידיה משום איבת מזונות¹²⁰ – חידושו של ר"ה שיכולה לומר "איני ניזונת ואיני עושה" מובן כמעט מאלין¹²¹.

ואף לפי מה שביארנו בשיטת רשב"ם¹²², שהיחס אינו של תכלית ואמצעי, אלא שפירות הם סיבה ופרקונה הוא מסובב, וממילא יש לומר שזהו תוכן היחס גם באינך תרי תקנות: שמזונות הם סיבה, ומעשה ידיה – מסובב (וביחס לקבורתה וירושתה ישל"ע מי עיקר וסיבה לפי הרשב"ם), גם לפ"ז נאמר שתיקנו

¹¹² ועי' להלן.

¹¹³ דף נ"ח: עי"ש.

¹¹⁴ דף ק"ז:

¹¹⁵ בד"ח כתובות דף נ"ח: במערכה חמישה עשר ד"ה המקדיש מעשה ידי אשתו, בביאור שיטת רבינו יונה במותר, לעיל הערה 26.

¹¹⁶ ובפרט ע"פ התוס' דף פ"ג. ד"ה "כדבר כהנא", שלאחר זמן חזרתה בה, וכן לצד אחד בתוד"ה "זימנין" מ"ז:

¹¹⁷ דף מ"ט: ד"ה "כדבר הונא".

¹¹⁸ ד"ה "כדבר הונא".

¹¹⁹ אות ג', אות ט' ועוד.

¹²⁰ תוד"ה "משום איבה", דף מ"ז.

¹²¹ דף נ"ח: וכן התלויות האחרות בין התקנות – כגון היכא שאין זכות ירושה אין גם חיוב קבורה (דף צ"ה:), או היכא שיש חיוב פרקונה יש שם גם זכות פירות (ר"ף על גיטין דף י"ז בגמרא).

¹²² ב"ב דף מ"ט:

שהסיבות תהיה לא רק טעם התקנה אלא גם גדרה, באופן שיהיו תרי רעין דלא מתפרשין, אף במקום שאין אחד יכול להפקיע מחברו (אישה מבעלה כו').

אבל לדרכנו ברמב"ם **שכולהו עיקר**, ותחילה תיקנו בין חיוביו דבעל ובין זכויותיו מסיבות עצמיות, מה ראו לתקן תקנה שלישית? תינח ביחס ל"מעשה ידיה תחת מזונות" כנ"ל, אבל כיון שאינה יכולה לומר 'איני נפדית' כו' ו'איני נקברת' כו', כמש"כ ה"ה בדעת הרמב"ם, מה ראו צורך לתקן תלות שתי התקנות האחרות? וצ"ע.

כ. במש"כ הרמב"ם¹²³: "**מן התורה**... שארה אלו מזונותיה... ועוד **תקנו חכמים** שיהיו מעשה ידי האשה כנגד מזונותיה... לפיכך אם אמרה האשה איני ניזונת ואיני עושה שומעין לה ואין כופין אותה... ומפני **תקנה** זו יחשבו המזונות מתנאי הכתובה". נראה שתוכן התקנה אינו רק בקביעת התלות בין מזונות דאורייתא למעשה ידיה, אלא התקנה שינתה או הוסיפה בגדר חיוב המזונות עצמו. וכן נראה שהבין הר"ן בשיטת הרמב"ם (להלן ריש אות כ"א).

אומר מו"ר הג"ר עמיאל שטרנברג שליט"א, שיתכן לבאר על פי דברי הסמ"ע¹²⁴; שכתב השו"ע בחו"מ סי' צ"ז סע' כ"ד: "אין לאשה מזונות... עד שיפרע המלוה אפילו היתה קודמת", כלומר אין קדימת גבייה למזונות במקרה שנשא אישה, התחייב במזונותיה ואחר כך לוה. והשאלה היא: מדוע? שכן מה שאין נפרעין למזון האישה מנכסים משועבדים¹²⁵ זהו מלקוחות ומפני תיקון העולם¹²⁶, ואדרבה משמע ביסוד שיש שעבוד נכסים ואם כן מיניה ידיה מדוע לא תקדום בגבייה לבע"ח המאוחר? ואי נימא שמזונות דרבנן – יתורץ, שלא יקדימו לחוב דאורייתא¹²⁷. אמנם בסמ"ע כתב לתרץ אף לדעה שמזונות דאורייתא¹²⁸, וז"ל: "עפ"ר שם כתבתי והוכחתי דאפי' למ"ד שארה דכתיב בתורה פירוש מזונות... נמצא שגם הן דאורייתא, אפי' המלוה המאוחר לנשואי הוא קודם לה מפני שהתורה לא חייבו ליתן לה מזונות אלא כשיש לו, ואז תאכל היא עמו ותהא כגופו, משא"כ זה שאין לו... אלא שמדרבנן חייב להשתדל לה מזונות אף שאין לו, וכמ"ש בכתובה אנא אפלח ואזון כו', מ"מ אף **שחייב** לה מדרבנן וגם שטר כתובה בידה, מ"מ לא עדיף שטרה כשטר שביד המלוה, שהמלוה לוה לו **וחייב** לשלם לו מן התורה כדכתיב והאיש אשר אתה נושה בו יוציא אליך את העבוט, משא"כ אשה שלא לותה לו שיעור חיוב מזונותיה אלא **שחז"ל תקנו לה מזונותיה תחת מעשה ידיה**, ואין זה הלואה שחייבתו עליה התורה..."¹²⁹, ע"כ מלשון הסמ"ע.

משמע שמזונות דאורייתא אינם חוב ממוני אלא חיוב לזונה בפועל¹²⁹, וממילא אין נכסיו משתעבדים לה, ולכן אין לה קדימה בגבייה ביחס לבע"ח המאוחר. אלא שחכמים תיקנו מזונות תחת מעשה ידיה, וזהו כבר **חיוב ממוני** וממילא משתעבדי נכסי, אלא שסו"ס חוב המלוה הוא דאורייתא ואין קדימת גבייה לחוב דרבנן על חוב דאורייתא.

¹²³ ריש פרק י"ב מהל' אישות.

¹²⁴ חו"מ סי' צ"ז ס"ק נ"ז. הובאו דבריו בבית יעקב על כתובות ביחס לתוד"ה "הוא ואשתו" דף מ"ט:

¹²⁵ גיטין דף מ"ח: ודף נ'.

¹²⁶ עי' **אור שמח** פרק י' מהל' אישות הלכה י"ט, שמבין שהמשנה מדברת לא רק במזון אלמנה, אלא על כל פנים גם במזונות נשואה, ואם כן מוכח שמעיקר הדין יש שעבוד, אלא מפני תיקון העולם מונעים מהאישה לגבות למזונותיה מלקוחות (לפי שאינם כתובים או לפי שאינם קצובים, גיטין דף נ').

¹²⁷ וכ"כ בבאה"ג ובגר"א.

¹²⁸ וע"ע בבאה"ג שם ס"ק ת'.

¹²⁹ ועי' תוד"ה "באומר" דף ס"ג.

ובמה שעולה מדברי הסמ"ע, שאין כלל שעבוד נכסים למזונות נשואה, צ"ע מהמשנה בגיטין¹³⁰ שמשמע ממנה שזהו רק משום תיקון העולם! ויש לתרץ, שהמשנה בגיטין מדברת במזונות אלמנה, וכדמשמע קצת מהא דאירי במתניתין גם במזון הבנות, שזה לאחר שמת¹³¹. ועוד י"ל שמתני' בגיטין כפשטה, אלא שאזלה לאחר תקנת חכמים ד"מזונות תחת מעשה ידיה", וחידשו חוב ממוני ואשתעבוד נכסי.

חוזרים אנו לדברי הרמב"ם, ויבוארו ע"פ הסמ"ע. מזונות דאורייתא הם חיוב על הגברא לזון את אשתו, ונקט הסמ"ע דווקא אם יש לו ונותן לה כחוב. ויש מקום להרחיב ולומר שחייב אף להשכיר את עצמו לשם כך, כדעת רבינו אליהו¹³², או עכ"פ לפחות כר"ת¹³³, שחייב לחרוש ולנכש ולהוציא לחם מן הארץ לזון את אשתו – בכגון שיש לו שדה בעצמו. אך עכ"פ אינו חיוב ממוני אלא חיוב על הפעולה לזון את אשתו ולקיימה. באו חכמים, ובתקנתם "מעשה ידיה תחת מזונות" חידשו חיוב ממוני, וממילא אשתעבוד נכסי לחוב זה.

ומשום תקנה זו, הנוגעת להגדרת אופי חיוב מזונות, כתב הרמב"ם: "יחשבו המזונות מתנאי הכתובה", שבלא התקנה הרי זהו חיוב דאורייתא. ואי נימא שהתקנה "השלישית" ברמב"ם מסתכמת רק בקביעת התלות בין מזונות דאורייתא למעשה ידיה דרבנן – לא היה הדבר נוגע להגדרת חיוב המזונות בעצמו כדי שנימא שע"י תקנה זו ייחשבו המזונות מתנאי הכתובה.

כ"א. ועוד יש לבאר במש"כ הרמב"ם "ומפני תקנה זו יחשבו המזונות מתנאי הכתובה", שהוא לענין הכתוב בריש פרק אע"פ: "אמר ר' איבו אמר רבי ינאי: תנאי כתובה ככתובה דמי נפקא מינה למוכרת ולמוחלת... לשבח..."; ופסק הרמב"ם¹³⁴: "...אבל המוחלת כתובתה לבעלה איבדה כל תנאי כתובתה¹³⁵ ואפילו מזונות אין לה עליו". וכתב הר"ן¹³⁶: "משמע שהוא ז"ל מפרש מוחלת כתובתה לבעלה דאמרינן דאין לה מזונות¹³⁷ מוחלת בחיי בעלה, וכיון דמפסדא מזונות אפילו בחייו, שהוא סובר שאינם מתנאי כתובה [לבד¹³⁸] אלא מדאורייתא כמ"ש בפרק י"ב, אלמא הרי היא כאילו מוחלת בפירוש כל תנאים

¹³⁰ דף מ"ח:

¹³¹ וכעין זה בבית יעקב כתובות דף מ"ט: על תוד"ה "הוא ואשתו" בשם הפרישה. ומשמע שאף לאחר תקנת חכמים, התווסף רק שעבוד על האיש להשתדל לזונה אף שיש לו ולא שחידשו חכמים חיוב ממוני. וכן הבין הגר"נ גולדברג שליט"א בדברי הסמ"ע (בקובץ חמדת הארץ ב' ה'תשס"ב), אלא שמדיליה ביאר בכיוון דברינו הנ"ל, שמדאורייתא חיוב המזונות הוא מכח מצוה ד"שארה... לא יגרע", וחכמים הוסיפו חיוב ממוני.

¹³² בתוד"ה "באומר" כתובות דף ס"ג. ואף שרבינו אליהו ור"ת מדברים במזונות שרבנן חייבו, כשיטתם בתוד"ה "שהגיע" לקמן בדף ע'; ועוד מדדייקו "מדכתבין בכתובה ואנא אפלא כו", מ"מ יתכן ומבינים בעלי התוס' שאף מזונות דרבנן שתיקנו חכמים אינם חוב ממוני, אלא שעבוד על הגברא לפעול ולזון את אשתו, ויש ללמוד מדבריהם על הגדרת מזונות דאורייתא לרמב"ם.

¹³³ שם.

¹³⁴ בפרק י"ז מהל' אישות, הלכה י"ט.

¹³⁵ ולכן מאבדת גם כתובת בנין דיכרין ובנין נוקבן (אישות פרק י"ט, הלכה י"ב), אבל לראב"ד לא איבדו הבנות מזונותיהן. וביאר האור שמח שהיא זכות של הבנות, וכן משמע ביחס לבנין דיכרין בב"ב בדף קל"א. שאמנם אין אדם מקנה לדבר שלא בא לעולם, אך "תנאי בית דין שאני". וכן ביאר הח"מ בסי' ק"ה ס"ק י"א.

¹³⁶ י"ט: מדפי הר"ן.

¹³⁷ דף נ"ג.

¹³⁸ כן הוא בר"ן שעל הר"ף בסוגריים מרובעים, ואיני יודע אם הוא מלשון הר"ן או הגהה מאוחרת.

שיש לה עליו". ומשמע מדברי הר"ן, שהבין בשיטת הרמב"ם כדברינו (לעיל אות כ'), שישנם שני חיובי מזונות: מדאורייתא ומדרבנן. וניחא לר"ן שמוחלת כתובתה מחלה גם מזונות דרבנן שהם מכלל תנאי כתובה (ומסתמא מחלה גם על תנאי כתובה, או שישנה הלכה שבהעדר חיוב כתובה, אין מעמד לתנאי הכתובה); אבל מדוע איבדה את מזונות דאורייתא? לכן הסיק הר"ן בשיטת הרמב"ם, שמוחלת כתובתה מסתמא כמוחלת היא בפירוש **כל תנאים** וחיובים שיש לה עליו, אף שאינם בגדר תנאי כתובה.

אכן הרא"ש¹³⁹ כתב: "**מזונות אשתו אינם כתנאי כתובה** אלא למ"ד דאורייתא, ולמ"ד דרבנן תיקנו לה מעשה ידיה תחת מזונות, ואם נוטל מעשה ידיה צריך לזונה, אבל מזונותיה מן היורשין הוי כתנאי כתובה".

ורש"י (דף נ"ג.) פירש בהאי ד"מוחלת כתובתה לבעלה אין לה מזונות" – "באלמנותה, דתנאי כתובה ככתובה". וכתב הר"ן¹⁴⁰: "והאי לישנא מוכח דבחייו יש לה משום **דבחייו לאו תנאי כתובה**"¹⁴¹ נינהו, דהא תקנו מזונות תחת מעשה ידיה".

עולה, שהן לרש"י, הן לרא"ש והן לר"ן – מזונות נשואה אינם בכלל תנאי כתובה. אבל ברמב"ם ראינו שמזונות נשואה, אף שביסודם הם דאורייתא, מ"מ לאחר תקנה ד"מעשה ידיה תחת מזונות" ייחשבו המזונות מתנאי הכתובה (כמובא לעיל אות י"ט), וממילא כיון שתנאי כתובה ככתובה ונ"מ למוחלת¹⁴², לכן מוחלת כתובתה לבעלה אין לה מזונות¹³⁷. ולרמב"ם פירושו שאף אם מוחלת בחייה איבדה מזונות נשואה, כמבואר בהל' אישות¹⁴³: "מוחלת כתובתה לבעלה איבדה כל תנאי כתובתה, ואפילו מזונות אין לה עליו".

וכן כתב האור שמח¹⁴⁴: "...רק דאם מחלה אמן כתובה, דאמרו דאיבדה אפילו מזונות, ולדברי רבינו אפילו מזונות מן הבעל אין לה. אף ע"ג דהוי מן התורה לשיטת רבינו, הואיל דתקנו מעש"י לבעל תחת מזונותיה, עד שמפני תקנה זו **עשו מזונות כתנאי כתובה**, לכן מחלה גם מזונות דנכלל בכל תנאי כתובה...".

כ"ב. סוף דבר; בשיטת הרמב"ם במש"כ¹⁴⁵: "ועוד תקנו חכמים שיהיו מעשה ידי האשה כנגד מזונותיה... לפיכך אם אמרה האשה איני ניזונת ואיני עושה... ומפני תקנה זו יחשבו המזונות מתנאי הכתובה", אמרנו שלוש נקודות. האחת – כדברי החת"ס בשיטת הרמב"ם, שמשמע שקביעת התלות היא תקנה בפני עצמה לאחר שחיוב המזונות (דאורייתא) וחיוב מעשה ידיה (דרבנן) כבר ידועים. השניה – כדברי מו"ר הג"ר עמיאל שטרנברג שליט"א, לבאר ע"פ הסמ"ע¹⁴⁶ שמזונות דאורייתא אינם חוב ממוני כ"א חיוב על פעולת ההזנה, וממילא אין שעבוד נכסי וקדימת גבייה אף מיניה ידידה. אלא שתקנת חכמים ד"מזונות תחת מעשה ידיה" כוללת, מלבד התלות והיוצא ממנה (יכולתה לומר 'איני ניזונת ואיני עושה', ושאר

¹³⁹ כתובות פרק ד' סי' כ"ד.

¹⁴⁰ דף י"ט: בדפי הר"ף.

¹⁴¹ דברי רש"י כתובות דף נ"ד: ד"ה "תנאי כתובה": "...וכן מזונות, וכל הנך דתנן בפרקין דלעיל" נראים כסותרים לדבריו (ע"פ הר"ן) בדף נ"ג. ועי' מה שכתבו הרא"ש והר"ן ריש פרק "אף על פי" על דברי רש"י שם.

¹⁴² דף נ"ד:

¹⁴³ פרק י"ז, הלכה י"ט.

¹⁴⁴ פרק י"ט מהל' אישות, הלכה י"ב.

¹⁴⁵ בפרק י"ב מהל' אישות, הלכה ד'.

¹⁴⁶ ח"מ סי' צ"ז ס"ק נ"ז.

תלויות שהדגמנו באורך), גם אופי חדש לחיוב, והוא חיוב ממוני מדרבנן שגורר ביסודו שעבוד נכסי, אך אינו קודם לחוב דאורייתא לגבות ממנו. והנקודה השלישית – וכדמשמע באור שמח, שהכלילו את חיוב המזונות בגדר תנאי כתובה; אחת הנפקא מינות העולות מכך היא, שכיון שתנאי כתובה ככתובה ונ"מ למוחלת, על כן אם מחלה כתובתה – איבדה כל תנאי כתובתה, ואפילו מזונות (דנשואה) אין לה עליו.

ועוד עלתה בידינו מחלוקת כללית, הנוגעת בפשטות למהות הנך ג' תקנות – "מעשה ידיה תחת מזונות", "פרקונה תחת פירות" ו"קבורתה תחת כתובתה" (ירושלמי נדונייתת): לרא"ש ולר"ן, וכ"נ ברש"י, אין אלו בכלל תנאי כתובה, כדי שנימא תנאי כתובה ככתובה לנפקא מינות השנויות בריש פרק אע"פ. לעומת זאת, הרמב"ם נוקט שתקנת מעשה ידיה כנגד מזונות הכניסה את חיוב המזונות (שביסודו מדאורייתא הוא) להיחשב מתנאי כתובה. ומשמע מדבריו, שפדיונה כנגד אכילת פירות נכסיה וקבורתה כנגד ירושתו לכתובתה – פשוט שנחשבים בכלל תנאי כתובה, וכן כתב להדיא בפרק י"ב מה' אישות הלכה ב': "...והשאר הם הנקראין תנאי כתובה, ואלו הן... ולפדותה אם נשבת, ולקברה כשתמות". ולכאורה, תצא נפקא מינה במש"כ הרמב"ם שבמוחלת כתובתה לבעלה איבדה כל תנאי כתובה (וכך פסק השו"ע¹⁴⁷) ואפילו מזונות אין לה, שאף פרקונה וקבורתה איבדה, וצ"ע.

ובעיקר דברינו בהבנת היחס בין התקנות לזכותה ולזכותו "תחת... תחת..." עלו בידינו ג' שיטות בסיסיות: א. בדעת רוב הראשונים; התקנות לזכותה (מזונות, פרקונה וקבורתה) הן התכלית, והתקנות לזכותו (מעשה ידיה, פירות, ירושת נדונייתת) הן האמצעי, ועל כן ביסוד יכולה היתה על ידי ויתורה להפקיע זכותו, אך למעשה הדבר יוצא לפועל רק ב"איני ניונת ואיני עושה". אמנם הארכנו להראות שהתלות באה לידי ביטוי בציורים אחרים; ב. בשיטת הרשב"ם¹⁴⁸; פירי עיקר, ומסיבה זו תיקנו גם פרקונה כמסובב, ודומה ל"איבה דקטטה" שהזכירו התוס'¹⁴⁹ (ואילו לדרך א' תקנת חכמים דמעשה ידיה שלו היא משום "איבה דמזונות", שאם לא נתקן לא יזונה כראוי ויטריחנה כל שעה לבי"ד במזונות), ולכן נקיט הרשב"ם שיכול לומר 'איני נוטל פירות ואיני פודך'. ועפ"ז נראה היה שאף אידך תקנות הן על דרך זו של סיבה ומסובב כמבואר לעיל; ג. בשיטת הרמב"ם; התקנות לזכותה ולזכותו כולן עומדות בזכות עצמן, אלא שראו חכמים לתלותן זו בזו, וביחס למעשה ידיה ומזונות זהו באופן שתוכל לומר 'איני ניונת ואיני עושה'. וכתב ה"ה בשיטת הרמב"ם דבאינך תקנות אין יכולת הפקעה, ונותרנו א"כ בשאלה מה ראו חכמים לתלות תקנות "פרקונה תחת פירות" ו"קבורתה תחת כתובתה"; ואף שתוכן התקנה משמעותי, כמבואר שבהעדר צד אחד יבטל השני, סו"ס מה הטעם לתקן כן צ"ע.

בסוף אות ט"ו, ציינו ביחס למורד שהמשמעות בבית יעקב אינה כפי שכתבנו. כלומר, אנו נקטנו שדעת הרשב"א במורדת, ודעת הבית יעקב במורד, שמי שמורד מפסיד זכויותיו ולא בן זוגו, זהו גופו מכלל הקנס המופעל על המורד/ת לחזור בו. אך הבית יעקב כתב, ש"חז"ל לא תיקנו מ"י ופירות תחת מזונות ופירקונה רק לבעל ולא להמורד מאישות", משמע שנשמט יסוד התקנה והוא קשר האישות, ואף שבפועל היא אשת איש, מ"מ כיון שמצידו הוא מורד מאישות – כביכול מצידו אין האישות קיימת, וממילא תקנות חכמים כלפיו הן כאילו מדובר בגרושתו, וה"ה ביחס למורדת. אך בן הזוג השני, כיון שאינו מורד באישות, תקנות חכמים כלפיו כתקן. והדעה החולקת¹⁵⁰, הסוברת שאף השני איבד זכויותיו, תבואר על פי זה שכל תקנות חכמים ד"מזונות תחת מעשה ידיה" וכו', הן ביחס לבעל ואישה שחיים במציאות של אישות, וסגי שהאישות תופסק ולו באופן חד צדדי, על ידי מרידה או על ידי נתן עיניו לגרשה בכתובת גט, או כגון מעשה

¹⁴⁷ אה"ע סי' ק"ה סע' ב'.

¹⁴⁸ ב"ב דף מ"ט.

¹⁴⁹ דף מ"ז. ד"ה "משום איבה".

¹⁵⁰ לעיל אות י"ג.

דתותרנית, כדי שנאמר ששורש התקנות נפסק – והוא הרצון ההדדי לחיות כאיש ואישה באישות, וממילא בטלות התקנות.

עוד נוסיף: כאשר הבעל או האישה מפסידים את זכותם על דעת עצמם באחד מהאופנים הבאים: **קניין, מחילה, סילוק, תנאי; קניין** – כגון שמקנה לה קרקע לפירותיה שיש לו בנכסי מילוג שלה; **מחילה** – כגון שמוחלת לו על חיובו במזונותיה; **סילוק** – כגון שמסתלק מזכותו במעשה ידיה או בפירותיה (=וזה מצויר רק בעודה ארוסה¹⁵¹); **תנאי** – כגון שהתנו ביניהם בדבר שבממון שתנאו קיים¹⁵¹ ואף לפני הנישואין, כגון שלא יהיו לבעל זכויות מעשה ידיה, פירות וירושה (=רק לפני נישואין); בכל המקרים האלו פשוט שהזולת לא איבד את הזכות הנגדית, כיון שהויתור לסוגיו היה על דעת רעהו, וכביכול נתן **מתנה** לרעהו. ולא רק כשמוותר על יישום זכותו אלא אף באופן שהסתלק לגמרי מזכותו, כיון שהם בעל ואישה וחיים בפועל באישות (לאפוקי מורד/ת ונתן עיניו לגרשה), הרי ששורש התקנות קיים ולכן לא איבד הזולת את זכותו בעקבות ויתורו של הראשון.

¹⁵¹ דף נ"ו.